

THEOLOGIA.

Del. et Sculp. J. B. Guilleaume del. et Sculp. J. B. Guilleaume.

1. Mi a teológia?

Tudomány: igazolt ismeretek rendszere. A tárgya és a módszere határozza meg. (Tárgyához illő módszer szükséges.)

Katolikus teológia: Istenről szóló tudomány. A katolikus tanítóhivatal fényében foglalkozik a hit tárgyával.

A tantárgy célja: megmutatni, hogy a módszertani bizonyosság azt jelenti, hogy van hitbeli bizonyosság. Így a módszertan kérdése a hit kérdése. Módszere az igazság megismerésének és továbbadásának módszere.

A hitünk történeti: **Jézus Krisztus személyére** vezethető vissza. Alapja tehát nem a természetfilozófia, lényege pedig nem csupán a filozófiai vagy morális igazság keresése. Az egyes tantárgyak célja, hogy különböző úton mutassák be Jézus tanítását. Nem az a lényeg tehát, hogy mit mutat meg a természeti törvény, nem az a lényeg, hogy milyen igazságra vezetnek a természettudományok vagy éppen a tiszta ész. Ezek ugyanis a világ megismerésével együtt változnak, miközben az ismereteink hiányosak maradnak. A lényeg az, hogy **mit tanított Jézus**, ehhez kell visszatérnünk, ezt kell elfelejtenünk. Így a hitünk kutatása alapvetően történeti: Jézus Krisztus története már benne van a kinyilatkoztatás történetében, így a zsidóság történetében, majd pedig kibomlik az egyház történetében. Ez a történeti folytonosság elengedhetetlen és ez **határozza meg** a kutatás irányát.

Ezek a tárgyak tehát nem teljesen szabad kutatási módszert követnek, hanem a hit tárgya által alapvetően meghatározott, kijelölt módszert. Ez nem a kutatás szabadságának korlátozása, hanem az igazság megismerésének része/útja.

Ha a kritikai módszerek előre is viszik az igazság megismerésének módszerét, alapvetően a kritika csak eszköz lehet, nem cél. A cél az eleve adott hittartalom megértése.

Teológia, *theologia* (a gör. *Theosz*, 'Isten' és *logia*, 'beszéd, tudomány, tan' szavakból), *doctrina sacra, hittudomány*: az isteni kinyilatkoztatáson alapuló hit megértésére irányuló tudomány. Nemcsak elméleti, hanem hangsúlyozottan gyakorlati tudomány, mert a célja Szt. Bonaventura szavaival *ut boni fiamus*, 'hogy jókká legyünk' s elnyerhessük az örök üdvösséget.

Elnevezése: Az ókori görögöknél az istenekről szóló mítoszokat elbeszélő költők műveit nevezték teológiának. A keresztény egyházatyák már a II-III. századtól a Jézusban csúcspontjához érkezett isteni kinyilatkoztatás alapján Istenről és az ő tetteiről szóló tanítás megjelölésére használták. A IV. századtól elválasztották az Istenről, az Atyáról és a Fiúról és a Szentlélekről tárgyaló teológiát az Isten üdvözítő tetteit magyarázó *oikonomia*, 'üdvrend' tárgyalásától.

Tárgya: A kinyilatkoztatás Istene az embert szerető és üdvözítő Isten, kinek Fia „érettünk emberekért és a mi üdvösségünkért emberré lett”, és a megtestesült Ige feltámadása után elküldte az embereket megszentelő és az örök életre elvezető Szentlelket.

Tevékenysége: A teológia tudományosan igyekszik számot adni a keresztény hitről és annak tartalmáról. A tudományosság fogalma a szellemtörténet során számos változáson ment keresztül Arisztoteléstől napjainkig. A teológia tudományosságát a következő tevékenységek biztosítják:

a) A teológia rendszeresen összegyűjti és kritikailag rendezi a műveléséhez szükséges adatokat. Feladata tehát a Szentírás eredeti szövegét helyreállító kritikai szövegkiadások elkészítése; az egyházi tanítóhivatal (zsinatok, pápák, püspökök) teológiai megnyilatkozásainak kritikai kiadása; a múlt hittudósai (egyházatyák, kk. és újkori teológusok) műveinek kritikai kiadása stb. Mivel pedig a mindenkori teológia feladatához tartozik a múltban történt isteni kinyilatkoztatás és a későbbi korok kultúrája közötti hídverés, a teológia adataihoz hozzátartoznak az egyes korok megismeréséhez és megértéséhez szükséges tudományok adatai is.

b) Értelmezi adatait. A modern teológia igen nagy súlyt helyez erre a feladatra. A korok közötti különbség, az irodalmi műfajok eltérése, a gondolkodásmód változásai, a hermeneutika ismeretelméleti problémái stb. ezt a területet a teológiai kutatás nehéz, de igen érdekfeszítő tárgyává teszik.

c) Szellemtörténetet mutat be. A teológia az egyes szövegek helyes értelmezése alapján kidolgozza a Krisztus előtti zsidó nép és a Krisztussal kezdődő kereszténység szellemtörténetét. A Szentírásban végighúzó és kiterbélyesedő témák feltárása, a Keleti és Nyugati egyházatyák magyarázataiban megnyilvánuló irányzatok felkutatása és bemutatása, a későbbi teológiai iskolák ismertetése, az egyház tanítóhivatal megnyilatkozásainak okai, tartalma és

hatásai képezik e hármass feladatnak anyagát. A teológia ezt az anyagot a világtörténelemben és az **egyház történet**be illesztve tárja fel. Mivel a kereszténység történetét számos vita kísérte, mind kívülállókkal, mind a különböző felfogású keresztények között, a kereszténység szellemi történetének feltárásánál a teológia e vitákat az **ökumenizmus** és a más vallásokkal való pozitív párbeszéd szellemében igyekszik feldolgozni.

A teológia feladata: A fenti három művelet a kereszténység vallástörténetének feltárását eredményezi, de még nem lenne elegendő a szó szoros értelmében vett teológia műveléséhez. A keresztény teológia ugyanis a Krisztusban csúcspontjához érkezett isteni kinyilatkoztatást elfogadó hiten alapszik. Ezért a teológia, ill. tudósa, a teológus, az Egyház hitében részesedve igyekszik

a) szabatosan megállapítani, hogy mit nyilatkoztatott ki nekünk az Isten, és mit tár elénk az Egyház isteni kinyilatkoztatásként (dogmatika). Ehhez a teológia az 1-3. század. alatt említett tanulmányokat használja fel úgy, hogy a Szentírást és a Jézustól és apostolaitól származó hagyományt az isteni kinyilatkoztatás hiteles továbbadójaként, a Szentírást a Szentlélek által sugalmazott, teljesen megbízható írásként, a tanítóhivatal megnyilatkozásait pedig a Szentlélek irányítása alatt álló tanításként fogadja el. Ezen tanulmányaik során a teológusoknak gondosan meg kell különböztetniük az Isten által üdvösségünk végett kinyilatkoztatott örökérvényű igazságot a Szentírás és a hagyomány szövegeiben található, múlt korok emberi felfogásainak tükröződésétől. Ez a feladat kényes, de feltétlenül szükséges, mert „az isteni igazság emberi szavakban” nyert kifejezést (Newman), és ez utóbbiak mindig magukon viselik koruk bélyegét. A dogmatika kidolgozásánál az is igen fontos, hogy a teológus gondosan megállapítsa az egyház tanítóhivatal különböző megnyilatkozási formáinak súlyát.

b) A teológia nemcsak a dogmák megállapítására (pozitív teológia), hanem azok mélyebb megértésére is törekszik (szisztematikus teológia, spekulatív teológia). E műveletnél a teológusok felhasználják a különböző filozófiai felfogásokat, a humán és természettudományok eredményeit stb.

c) Keresnie kell a kinyilatkoztatás helyes közlésének módjait (**homiletika, kateketika**), a kinyilatkoztatáson alapuló erkölcsi élet követelményeit (**erkölcstan, aszketika**), a kinyilatkoztatásnak korunkban legmegfelelőbb egyház szervezet- és viselkedésmódokat, a kinyilatkoztatáson alapuló és korunknak megfelelő istentiszteleti formákat (**liturgika**) és imamódokat.

A teológia tudománya: Vannak, akik megkérdőjelezzik a teológia tudomány voltát. Azzal érvelnek, hogy a teológia értelmileg nem bizonyítható hiten alapszik, és ezért nem tekinthető racionális tudománynak. S valóban el kell ismernünk, hogy a teológia alapját képező hit nem a puszta ész kutatásának eredménye, hanem a Szentlélek megvilágosításának szabad elfogadása által jön létre és marad fenn; ez azonban nem teszi tudománytalanná. Egyfelől ugyanis a teológia egyik ága, a **fundamentális teológia** (alapvető hittan) éppen azokat a racionális érveket tárja fel, amelyek a keresztény hitet hitelt érdemlővé teszik, másfelől pedig a modern tudományelméletek szerint valamennyi emberi tudomány racionálisan nem bizonyítható posztulátumokon (pl. a valóság értelmi megismerhetősége) alapszik. A természettudományok ésszerűségét a hipotézisek beválása bizonyítja, a hit ésszerűségének egyik legjobb bizonyítéka pedig a teológiailag helyesen megfogalmazott hiten alapuló emberi élet megtapasztalható szépsége, értékessége és jósága.

A teológia ágainak felosztása különböző szempontok szerint történhet. Tárnya szerint megkülönböztetünk biblikus teológiát, patrológiát, dogmatikus, erkölcszteológiát. Módszere szerint pozitív (a teológia forrásait feltáró) teológiát, szisztematikus teológiát stb. Egyes részterületek vagy részszerzőpontok szerint beszélünk a felszabadítás teológiájáról (mely a teológiából az elnyomott szegények felszabadítására és megsegítésére irányuló tevékenység elveit és indokait vezeti le), feminista teológiáról (mely az eddig gyakran elhanyagolt nők szempontjából gondolja át a kinyilatkoztatást), kontextuális teológiáról (mely különösen ügyel a teológia és az egyes kulturális, tört. helyzetek közötti kapcsolatra).

A teológia nem követi a modern tudományelméletek alapelveit, igazságfogalma is eltér az övéktől, ám a legfőbb gond az vele, hogy tárgya – aki személy – nem adja meg önmagát az emberi értelemnek. Ugyanez több más tudományág tárgyáról is elmondható, azonban ezekben az esetekben a megfigyelőképesség fejlesztésével, a kutatások előre vitelével van remény arra, hogy a most még befoghatatlan tárgy megragadhatóvá válik. Ezzel **szemben Isten *per definitionem et essentiam suam* nem tehető megragadhatóvá**. Érvényes ugyanis Szent Ágoston alaptörvénye: „*Ha megérted, nem Isten.*”

A reflektált hit foglatatává az első **hitvallások** lettek, amelyek megértéséhez nem tekinthetünk el attól a speciális szövegkörnyezettől, amelyben megfogalmazódtak. Ez pedig nem más, mit a kateketikus irányultság.

A végtelen Isten teljessé tette **önkinyilatkoztatását** az ember Jézus Krisztusban. Mindez természetesen nem változtat azon az alapelven, miszerint „*Deus semper maior*”, Isten mindig nagyobb.

A teológia felépítése: A **filozófia** segítségével az emberi gondolkodás útján jutunk el az Istennel és az emberrel kapcsolatos nagy kérdésekig. A tanítás módszerébe és alapelemeibe való bevezetés után következik annak tárgyalása, hogy mi a szerepe az Egyháznak a világban és a történelemben. Ezt segíti el az **Egyház** kétezer éves **történetének** bemutatása. Az egyháztörténelem sajátos része az Istenről és a hitről szóló tanítás kibontakozása. A **patrológia** és a **dogmatörténet** az első hat évszázad területét elemzi. A teológiával való foglalkozás elengedhetetlen kritériuma a **Szentírás** ismerete és értelmezése. Az előkészületi tantárgyak a teológia két főágára, a **dogmatikára** és a **morálteológiára** irányulnak, mely a hit és az erkölcs lényeges kérdéseivel szisztematikus módon foglalkozik. A teológia önálló tárgya az **alapvető hittan**, mely a rendszeres teológia tanulmányozását segíti el. A hit gyakorlati megvalósításának szempontjait pedig a **gyakorlati teológia** bontja ki.

A teológia önértelmezéséhez:

A nagy vallások durván (!) Kr.e. V. és Kr.u. V. század között keletkeztek. Az az időszak kedvezett a nagy vallási elképzelések megszületésének. Ma egy racionalizmus, felvilágosodás és kritika utáni korban a vallási gondolkodás, a vallás valóságértelmezése mintha idegen volna a kortól.

Jó látnunk: a tudomány egy sajátos szegmensével is dolgunk van akkor, amikor a vallást tudományosan akarjuk feldolgozni. Tudomány-e a teológia? Pl. kanti értelemben stb. nem. De olyan értelemben igen, hogy van tudományos módszere, képes összegyűjteni és rendezni a saját kiterjedt tudásanyagát.

A katolikus teológia a hit és a vallás igazságait sajátosan Jézus Krisztus tanítása alapján ragadja meg. Jézus tanítását pedig a Katolikus Egyház hagyományában és értelmezésében tartja hitelesnek. (Aki ezt nem fogadja el, az is foglalkozhat vallással, de akkor ne nevezze magát katolikus teológusnak. akkor ő vallásfilozófus, vallástörténész stb.) Ezért a teológia identitását a Hittani Kongregáció *Domunis Iesus* kezdetű nyilatkozatának szemlélete alapján érthetjük meg pontosan.

- **Hittani Kongregáció, Dominus Iesus**

A teológiai tárgyak felosztása

A) Bevezető részek

- Filozófia
- Bevezetés Krisztus misztériumába
- Bibliikus bevezetések (Ó- és Újszövetség)
- Keleti nyelvek ismerete (héber, görög, arám)

B) Történeti tudományok

- Egyháztörténelem
- Patrológia
- Dogmatörténet
- Szentírástudomány (exegézis)

C) A hit megalapozása

- Alapvető Hittan (*theologia fundamentalis*)

D) A hit tudománya

A teológia két fő ága:

- Dogmatika (*theologia dogmatica*)
- Erkölcstan (*theologia moralis*)

E) Gyakorlati teológia

- Lelkipásztorkodás-tan (*theologia pastoralis*)
- Egyházjog (*ius canonicum*)
- (Az Egyház társadalmi tanítása vagy szociálteológia)

2. A katolikus egyetem

Az egyeteme meghatározása: Kránitz Mihály – Török Csaba, *Metodológia*, 19-22.

Arról, hogy melyik európai intézmény tekinthető az első egyetemnek, sokan vitatkoznak. A főbb jelöltek a következők: Palermo, ahol kiemelkedő az orvostudomány oktatása (XI. század), Bologna, ahol kiemelkedő a jogoktatás (XII. század) és Párizs, ahol kiemelkedő a bölcsélet és a teológia oktatása (XII. század). Egy bizonyos: ez a kor (a XII. és XIII. század) teremti meg az első tulajdonképpeni európai egyetemeket, amelyek három nagy fakultásra tagozódnak: orvostudomány, jogtudomány (római és kánoni), bölcsélet és teológia.

Ekkor forr ki az oktatás sokáig meghatározó rendszere: *Septem artes liberales* – a hét szabad művészet: *trivium* – *grammatica, rhetorica, logica* és *quadrivium* – *arithmetica, geometria, musica, astronomia*

Universitates – pápai vagy királyi alapítólevéllel, státútummal: *ius, medicina, philosophia / theologia*

Az elnevezés – *unviersitas* – a tanulók és a professzorok összességét jelentette. Az egyetemi előadásoknak két nagy válfaja volt ekkoriban:

- *Lectio* – a professzor felolvasott eredeti műveket, ezeket kommentálta, ezek alapján kifejtette nézeteit.
- *Disputa* – a professzor előadásához kapcsolódóan vitára került sor, amelynek során nem csak a tanulók, de a professzorok is összemérhették érveik erejét.

Az egyházi felsőoktatás nagy áttörését jelentette, amikor – igen nagy késéssel – Rómában 1551-ben Loyolai Szent Ignác létrehozta a *Collegium Romanumot*. Ez az intézmény tekinthető az első pápai egyetem őséne. Az alapító szent halála utáni zűrzavarban a (*Collegium Germanicum*mal, később *Collegium Germanico-Hungaricum*mal szoros kapcsolatban lévő) intézmény a tönk szélére jutott. XIII. Gergely pápa közbeavatkozására volt szükség. Ekkor a pápa jelentős vagyonnal dotálta az intézményt, s maga adta ki az új státútumot – innen ered az intézmény máig viselt neve: *Pontificia Universitas Gregoriana* (Pápai Gergely Egyetem).

A jezsuiták felosztatásakor (XIII. Kelemen, 1773) az egyetemen az oktatói tevékenységet az ott végzett egyházmegyés papok vették át. Amikor VII. Piusz Rómába visszatérve első hivatali aktusaként helyreállította a jezsuita rendet (az *Il Gesù* sekrestyéjében írta alá a dokumentumot 1815-ben), akkor visszatértek a jezsuita professzorok. A világiak ezért önálló egyetemet alapítottak, amely a mai napig él *Pontificia Universitas Lateranensis* néven (Pápai Lateráni Egyetem). Emellett még három egyetemnek van joga a különös jogokat biztosító „pápai” jelzőt viselni:

- *Pontificia Universitas Urbaniana* (Pápai Orbán Egyetem),
- *Pontificia Universitas Salesiana* (Pápai Szalézi Egyetem),
- *Pontificia Universitas Sanctae Crucis* (Pápai Szent Kereszt Egyetem).

Emellett a római egyházi felsőoktatási rendszerekben megjelentek az úgynevezett *athenaeumok* is, amelyek nem rendelkeznek megfelelő számú fakultással (az egyetemi lét alapkövetelménye), hanem csak egy szakterület oktatására rendezkednek be, ám ezen a szakterületen önálló intézményként ugyanúgy bocsátanak ki akadémiai fokozatokat.

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem története

A katolikus megújulás vezéralakja, Pázmány Péter bíboros, esztergomi prímás-érsek 1635-ben alapította meg a török uralom miatti ideiglenes székhelyén, Nagyszombatban egyetemét, amelynek vezetését a jezsuita rendre bízta. Két kara volt: a bölcsészeti és a teológiai. Ezek egészültek ki 1667-ben a jogi karral. Az átalakult belpolitikai helyzet okán a királyi udvar egyre nagyobb ellenőrzésre tett szert az ekkor egyetlen magyar egyetem fölött. Mária Terézia oktatási reformjának keretében alapult meg 1769-ben a negyedik fakultás, az orvostudományi.

Ezáltal már valóban kiterjedt, a nyugatiakkal egy szinten álló egyetemmé fejlődött a pázmányi alapítás. A királynő – részben a jezsuita rend felosztatása miatt – 1777-ben Budára költöztette az egyetemet. Épületül a királyi palotát jelölte ki. Nem sokkal ezután megindult a mérnök- és az állatorvosképzés. 1784-ben II. József kezdeményezésére az egyetem Pestre költözött, a mai Egyetem tér melletti háztömb területére. Az oktatás nyelveként 1844-ig megőrizték a latint, ami előnyösnek mutatkozott a soknemzetiségű hallgatóságra való tekintettel.

A forradalom és szabadságharc utáni nehéz időszakot követően az 1867-es kiegyezés után kezdődött az egyetem történetének egyik legkimagaslóbb szakasza. Új épületek épültek, világhíres tudósok oktattak itt, a hallgatóság száma az első világháborúig nyolcszorosára emelkedett, s ezáltal a pesti egyetem bekerült a világ tizenöt legnagyobb egyeteme közé.

1921-ben az intézmény új nevet vett fel: *Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem* lett. A két világháború közötti idő több változást hozott. A megcsönkített ország szellemi újraélesztése érdekében megindult a decentralizáció, hogy a vidéki nagyvárosok is szellemi központokká nőjenek. Számos új egyetem alapult ekkor, ezáltal csökkentve a pesti egyetem hegemoniáját.

1945 után nehéz korszak kezdődött. Sokan elmenekültek az országból, másoktól megvonták a tanítási engedélyt, számos felvételiző kirekedt a felsőoktatásból. Ugyanakkor a Hittudományi Kart 1949-ben kizárták az egyetemből, s egy évre rá megváltozott a név is. Azóta létezik az *Eötvös Loránd Tudományegyetem*. Innentől kezdve az egyetem élete és története saját pályát vett. A Hittudományi Kar akadémiaként igyekezett tovább élni. Erős állami nyomás és ellenőrzés alatt tartva sokszor alig-alig tudta betölteni azt a szerepét, amely megillette volna: mégpedig, hogy a magyar teológia fellegvára legyen. Az áttörést Lékai László bíboros hozta meg, aki Nyíri Tamás kezdeményezésére 1978-ban megindította a világi hívek számára is elérhető teológiai képzést, s nagy reformok révén igyekezett visszahozni a Hittudományi Akadémiát a felsőoktatás életébe.

A rendszerváltás után felmerült a Pázmány-féle egyetemnek az újraélesztése, mégpedig a Katolikus Egyház vezetése alatt. A Magyar Katolikus Püspöki Kar ugyanis, miután gondosan áttekintette a kialakult helyzetet, s mérlegelte a további lehetőségeket, 1991 decemberében elérkezettnek látta az időt a hivatalos lépés megtételéhez, és az Apostoli Szentszékhez fordult az egyetem alapításának előzetes engedélyeztetése végett. Miután a pozitív válasz megérkezett (a Katolikus Nevelés Kongregációja 1992. január 24-én kelt, Prot. N. 223/191/9. számú hozzájárulása), a Magyar Katolikus Püspöki Kar 46/1992. számú, 1992. január 30-án kelt rendelkezésével a Budapesten működő Római Katolikus Hittudományi Kar mellett új egyetemi fakultásként Bölcsészettudományi Kart alapított, és kimondta, hogy az intézmény így katolikus egyetemmé vált. Neve Pázmány Péter Katolikus Egyetem lett. Az alapítás pillanatában két karból állt tehát: A Hittudományi Karból és a Bölcsészettudományi Karból. Az Egyetem első rektora Gál Ferenc volt, aki ekkor már teológiai professzorként nyugdíjba vonult, de a szervezők kérésére szívesen elvállalta ezt a feladatot. 1992. október 4-én a budapesti Egyetemi Templomban Pio Laghi bíboros, a Katolikus Nevelés Kongregációjának prefektusa szentmise keretében nyitotta meg az új Egyetem első tanévét. Az Egyetemet ebben a formájában

(Pázmány Péter Katolikus Egyetem néven) az Országgyűlés 2/1993. (II. 4.) OGY határozatával ismerte el.

A Jog- és Államtudományi Kart a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia 1995-ben alapította. Az Egyetemen belül a Hittudományi Kar és a Kánonjogi Posztgraduális Intézet – melyet az Apostoli Szentszék alapított 1996-ban – egyházi fakultás jelleggel bír és a *Sapientia Christiana* kezdetű apostoli rendelkezés és az egyházi fakultásokra vonatkozó többi egyházi jogszabály keretei között működnek. A Magyar Katolikus Püspöki Kar által 1998-ban alapított Információs Technológiai Kart a Magyar Akkreditációs Bizottság 2000 decemberében akkreditálta, műszaki informatika szakán az oktatás 2001 szeptemberében indult meg. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem és a Vitéz János Római Katolikus Tanítóképző Főiskola fenntartója, a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia és az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye döntött a két intézmény 2008. január 1-jei összevonásáról.

Az Egyetem Magyarországon államilag elismert egyházi egyetem [az 1032/1993. (V. 6.) Korm. határozat, valamint a Felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. tv. 1. számú melléklete szerint], ennek megfelelően államilag elismert diplomákat ad. **1999. március 25-én** a Katolikus Nevelés Kongregációjának N. 1151/ 98. számú határozatával Egyetemünk **szentszéki alapításúvá** vált (vö. *Ex corde Ecclesiae* általános szabályok 2. és 3. cikkely) és bekerült a világszerte működő nyolcszáz katolikus felsőoktatási intézményen belül a szentszéki alapítólevéllel rendelkező ötvenkét egyetem közé. A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia elnöke hivatalánál fogva az Egyetem nagykancellárja, aki a Szentszék nevében az Egyetem kormányzatának élén áll. Rektor jelenleg Ft. dr. Szuromi Szabolcs Anzelm O.Pream. Az Egyetem székhelye Budapesten van. Az Egyetem alapképzést, szakképzést, tudományos és doktori képzést folytat. Oktató- és kutatómunkájában együttműködik a külföldi katolikus egyetemekkel, szakmai tudományos szervezetekkel, továbbá más hazai és külföldi oktatási és tudományos intézményekkel. Fontos feladatának tekinti a nemzetközi kapcsolatok ápolását, továbbá a több mint 400 ezer kötetből álló könyvtárállomány bővítését, beleértve a nagy számú saját kiadványokat is.

Az Egyetem katolikus intézmény, de felekezeti hovatartozás megkülönböztetése nélkül jelentkezhethet bárki, aki elfogadja erkölcsi, fegyelmi rendjét és tiszteletben tartja szellemiségét.

Az egyetem karai alapításuk sorrendjében [a Pázmány Péter Katolikus Egyetem elnevezést az Országgyűlés 2/1993. számú (II. 4.) országgyűlési határozatával elismerte].

- A **Hittudományi Kar (HTK)** a Pázmány Péter bíboros, esztergomi érsek által 1635-ben alapított Egyetem Hittudományi Karának jogutódja. Egyházi fakultás.

- A **Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kart (BTK)** a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia 1992. január 30-án kelt 46/1992. számú határozatával alapította, az Apostoli Szentszék Katolikus Nevelési Kongregációjának 1992. január 24-én kelt Prot. N. 223/91/9. számú hozzájárulása birtokában. A Magyar Köztársaság Kormánya 1993. május 25-én kelt 1032/1993. sz. (V. 6.) Kormányhatározatával elismerte.

Vitéz János Kar (VJK): a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia és az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye 2008. január 1-jével vonta össze a PPKE-t és a Vitéz János Római Katolikus Tanítóképző Főiskolát. A kar idővel beolvadt a PPKE-BTK-ba. 2007-ben az esztergomi Vitéz János Tanítóképző Főiskola, mely a hajdani esztergomi érseki tanítóképző államosítása után 1991-ig állami intézményként, majd külön szerződés alapján az Esztergomi (1993-tól Esztergom-Budapesti) Főegyházmegye fenntartásában egyházi intézményként működött, integrálódott a Pázmány Péter Katolikus Egyetembe, mint annak 5. kara. A kar első dékánja a főiskola addigi rektora, Gaál Endre lett. Ez a Tanítóképző Fakultás 2013-ban beolvadt a Bölcsészet- és Társadalomtudományi Karba Tanárképző Intézet néven.

- A **Jog- és Államtudományi Kart (JÁK)** a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia alapította 1995. április 3-án, 503/1995. számú határozatával.

- A **Kánonjogi Posztgraduális Intézet (KJPI)** önállóan működő egyházi fakultás. Az Apostoli Szentszék alapította 1996. november 30-án kelt N. 975/96. számú határozatával. Az Intézet szabályzata és működési rendje a kánonjog előírásai szerint, a római Pontificia Università Gregoriana Kánonjogi Kara szabályzatának és az ott szerzett tapasztalatoknak az alapján került kidolgozásra.

- Az **Információs Technológiai Kart (ITK)** a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia alapította 1998. június 24-én kelt 1246/1998. számú határozatával. A Magyar Köztársaság Kormánya 2001. július 20-án kelt 136/2001. számú Kormányrendeletével akkreditálta.

3. Tudományos műfajok

Cikk: lehet **közlemény** (forrásmunkát vagy egyéb új tudományos következtetést nem közlő írás) vagy **tanulmány** (kutatási kérdését az elején megmondja és azt meg is válaszolja). Kulturális folyóiratban lehet **esszé** is (Rövid terjedelmű, témáját merítheti az irodalomból, a tudomány felfedezéseiből, a politikai életből, vagy a mindennapi élet megfigyeléséből. Erősen tükrözi írója véleményét, nézőpontját, sokszor szépirodalmi igénnyel íródik.) A **szócikk** szótárban, lexikonban vagy egyéb hasonló kiadványban, tömör stílusban, de tudományos pontossággal, pártatlanul megírt cikk, melynek terjedelmét a szerkesztő határozza meg.

Recenzió: lehet **hirdetés/értesítés** (Anzeige, rövid közlés egy könyvről, annak megjelenéséről) vagy **ismertetés** (ez már hosszabb, leíró/bemutató jellegű). A **recenzióhoz** a szerzőnek ismerni kell a bemutatott könyv témáját, a tudomány állását azon a területen és ennek tükrében kell kimutatnia, hogy a könyv megválaszolta-e a kutatási kérdést. Az ún. **vizsgálati esszé/review essay** a bemutatott témából kiindulva egy egyéni véleményt is bemutat.

Folyóiratok: A **kulturális folyóirat** olyan tudományos témákat tárgyal, amely sokakat érdekel, de nem közöl feltétlenül igazolt ismeretet. Érdekes kérdésekre kíván lebilincselő olvasmányt jelentő válaszokat. (Pl. Távlatok, Stimmen der Zeit, Études, Vigília.) Gerince az esszé. A **tudományos folyóirat** a tudomány számára nyitott kérdésekben szakmailag igazolt választ ad. Gerincét a tanulmányok jelentik. esetleg közlemények, kongresszusi beszámolók, nekrológok, könyvismertetés, recenzió vagy bibliográfia is szerepel benne.

Az Ephemerides Theologicae Lovaniensis (http://poj.peeters-leuven.be/content.php?url=journal&journal_code=ETL) 2013-ig tartalmazott bibliográfiai kötetet, kb. 300 folyóiratot tekintett tudományosnak, azokat szemlélte. www.iuscangreg.it tartalmaz kánonjogi bibliográfiát (https://www.iuscangreg.it/biblio_ricerca.php).

Tudományos nyelv: A katolikus teológiában az angol nem kizárólagos nyelv. Az olasz elsődleges a pápai egyetemek és a Szentszék miatt. Ezen kívül legfontosabb a német és francia. Óhatatlanul szükséges jelentős kutatást nagy európai nyelven közölni: nem kutatás az, ami csak magyarul elérhető. (Ha azonban idegen nyelven közölsz új kutatást, add ki magyarul is. Ellentétben Gál Ferenc véleményével, aki szerint a magyar nyelvű teológiának csak népszerűsítő jellege van.)

A könyvkiadások méretei: A papírt nagy fakeretekben készítették, amely kb. A/2 méretű ív volt. Ezt félbe hajtva keletkezett az ív, a **folio** (kb. A/3, 40 cm magas). Ha ezt is félbehajtották, akkor keletkezett a **quarto** (a negyed ív, kb. A/4-es). Ennek a fele az **octav** (nyolcad ív, kb. A/5-ös méretű), de főleg német nyelvterületen divatos az ennél kicsit nagyobb **grossoctav** (nagynyolcad, kb. SzIT kézikönyvek). Létezik még a zsebkönyv méretű **sexdecimo** (tizenhatod ív).

A pápai szövegek műfaja:

- Apostoli rendelkezés (Constitutio Apostolica): fontos tárgyról szóló pápai törvények. (Pl. a két Codex kihirdetése, a Pastor bonus a Római Kúria működéséről, a Neovulgáta kihirdetése vagy a Hungarorum gens a magyar egyházmegyékről)
- Motu Proprio: saját kezdeményezésből, nem valakinek a kérése alapján született. Törvényt is tartalmazhat. (Pl. a Mitis Iudex a házasságjogi eljárás változtatásáról, az Ex corde Ecclesiae a katolikus egyetemekről, de ilyen volt pl. a Misericordia vultus az Irgalmasság szentévééről)
- Apostoli levél (Litterae Apostolicae): egyszerű formában kiadott törvény, máskor nem is törvény. Megszokott ügyek intézésére. (Pl. kinevezések.)
- Az enciklika (Litterae Encyclicae) hittani vagy erkölcsi kérdések tisztázására az egész földkerekség összes püspökének.
- Gyakran buzdítás (Exhortatio), például a szinódus utáni buzdítások (Exhortatio post-synodale)

A zsinati szövegek műfaja:

- konstitúció (constitutiones): a II. Vatikáni Zsinaton 4 hittani konstitúció született. Ezek nagyobb elméleti kérdéseket foglalnak össze. Az első a szent liturgiáról szól (Sacrosanctum Concilium). Született két ún. dogmatikus konstitúció: az Egyházzól (Lumen gentium) és az Isteni Kinyilatkoztatásról (Dei Verbum), valamint egy lelkipásztori konstitúció (Gaudium et spes).
- rendelkezés (declarationes): a Zsinaton 9 rendelkezés született. Ezek kisebb, főleg gyakorlati kérdéseket tárgyalnak. (pl. Presbyterorum ordinis – a papságról, Unitatis redintegratio – az ökumenizmusról, Ad gentes – a misszióról...)
- nyilatkozat (decreta): ilyenből 3 van. A nyilatkozat kisebb kérdések körüli állásfoglalásra alkalmas. (Dignitatis humanae – a vallásszabadságról, Nostra aetate – a más vallásokról és Gravissimum educationis – a keresztény nevelésről).

4. PPKE HTK Könyvtár

HTK gépeiről elérhető adatbázisok

- ATLA + ATLAS
- JSTOR Archive

Nyilvánosan hozzáférhető adatbázisok

- Pázmány elektronikus könyvtár
 - Magyar elektronikus könyvtár
 - Arcanum
 - Hungaricana
 - (Matarka, MTMT, academia.edu)
-
- Érdekes még az EHF könyvtára és digitalizált állománya régi könyvekből
(<http://www.bibliotheca.hu/digitalis/index.html>)

Hogyan keressünk a könyvtárban? (Huntéka és kártyaszekrény egyszerre)

Helyesírás:

- www.helyesiras.mta.hu
- www.magyarhelyesiras.hu

5. Metodológia – az egyes tantárgyak módszertana

a. Bibliikum

Folyóiratok (a PPKE HTK könyvtárából)

- Biblica (több nyelvű cikkek, a Pápai Biblikus Intézet lapja)
- Revue Biblique (főleg angol és francia nyelvű cikkek, a francia L'Ecole Biblique lapja)
- Novum Testamentum és Vetus Testamentum (2 folyóirat, Leiden, német, angol és olasz cikkek)
- Zeitschrift für die neuestestamentliche/ alttestamentliche Wissenschaft (2 folyóirat, De Gruyter, német, angol és francia cikkek)
- The Catholic Biblical Quarterly (Catholic Biblical Association of America, Washington, angol)
- Biblische Zeitschrift (német, évente 2, Paderborn)

Irodalom (a PPKE HTK könyvtárából)

Magyarul:

- Herbert Haag, Bibliai lexikon
- Xavier Leon-Dufour, Biblikus teológiai szótár
- Agapé kommentár az evangéliumokhoz, Gnifka, Spinetoli
- Szent Tamás Catena Aurea

Kommentárok:

- Neue Echter Bibel (piros sorozat – Ósz., kék sorozat – Újsz.)
- World Biblical Commentary (30 kötet)
- Herder Theologischer Kommentar (kb. 20 kötet)
- The New Interpreter's Bible (13 kötetes nagykommentár)

Sorozatok:

- BZAW (50 kötet, szürke vászon, De Gruyter)
- BZNW (Beihefte zur Zeitschrift für die neuestestamentliche Wissenschaft, 50 kötet)
- WUNT (Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament, Mohr Siebeck, 50 kötet)

- OBO (Orbis Biblicus et Orientalis (University Friburg, 50 kötet)
- Vetus Testamentum Supplements (angol monográfiák: rabbinikus kor, judaizmus, intertestamentális kor, Kumrán, 80 kötet)
- FAT (Forschungen zum Alten Testament, Mohr Siebeck, 50 kötet)
- BETL (Bibliotheca Ephemeridum Theologicarum Lovaniensium, francia, német, angol 50 kötet)

Nincs szabad polcon:

- Strack-Billerbeck, Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch)
- TWNT Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament (Gerhard Kittel, szerk. 10 kötet)
- TWAT Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament (Gerhard Johannes Botterweck – George Anderson, szerk. 10 kötet)

Dei Verbum 11-12.

„11. Az isteni kinyilatkoztatást, melyet a Szentírás szövege tartalmaz és élénk tár, a Szentlélek sugalmazására foglalták írásba. Az Ó- és Újszövetség könyveit egész terjedelmükben, minden részükkel együtt szentnek és kánoninak tartja az Anyaszentegyház az apostoli hit alapján, mivel a Szentlélek sugalmazására írták le azokat (vö. *Jn 20,31; 2Tim 3,16; 2Pt 1,19--21; 3,15--16*), Isten a szerzőjük, és mint Szentírást kapta az Egyház. A Szent Könyvek megírására Isten embereket választott ki, akiket erejük és képességeik birtokában úgy használt föl, hogy miközben bennük és általuk Ő maga cselekedett, mint valódi szerzők mindazt, de csak azt foglalják írásba, amit Ő akar.

Mindazt tehát, amit a sugalmazott szerzők vagyis a szent írók állítanak, a Szentlélek állításának kell tartani, ezért hinnünk kell, hogy amit Isten a mi üdvösségünkre le akart íratni a szent iratokban, azt a Szentírás könyvei biztosan, hűségesen és tévedés nélkül tanítják. Ennek alapján "minden Írás, amit Isten sugalmazott, jól használható a tanításra, az érvelésre, a feddésre, az igaz életre való nevelésre, hogy Isten embere tökéletes legyen és minden jóra hajoljon" (*2Tim 3,16--17* a görögben).

12. Mivel pedig Isten a Szentírásban emberek által emberi módon beszélt, a Szentírás magyarázójának, hogy megláthassa, mit akart velünk közölni Isten, figyelmesen meg kell vizsgálnia, hogy a szent írók mit akartak mondani, és szavaik által mit akart kinyilatkoztatni Isten. A szent írók szándékának kiderítése végett egyebek közt ügyelni kell az irodalmi műfajokra is. Az igazság ugyanis nem egyformán jelenik meg és fejeződik ki a többféle módon történeti, a prófétai, a költői vagy más műfajú szövegekben.

A magyarázónak tehát azt az értelmet kell keresnie, melyet a szent szerző az adott körülmények között a maga

korának és kultúrájának megfelelően, az akkori irodalmi műfajok segítségével akart kifejezni és fejezett ki. Mert annak helyes megértéséhez, hogy a szent szerző mit akart mondani írásával, figyelni kell egyrészt a szent író korában szokásos általános gondolkodás-, szólás- és elbeszélésmódokra, másrészt az akkori társadalmi érintkezési formákra.

Mivel pedig a Szentírást ugyanazon Szentlélek segítségével kell olvasni és magyarázni, mint akinek sugalmazására készült a szent szövegek helyes értelmezésénél ugyanilyen gonddal kell szemmel tartani a teljes Szentírás tartalmát és egységét, figyelembe véve az egész Egyház élő hagyományát és hit analógiáját. A Szentírás-magyarázóknak tehát az a dolguk, hogy e szabályok szerint törekedjenek a Szentírás értelmének mélyebb megértésére és kifejtésére. Így mintegy az ő előkészítő munkálkodásuk alapján fog kiérlelődni az Egyház döntése. Mindez ugyanis a Szentírás-magyarázatot illetően végső fokon az Egyház ítéletének van alávetve, mert az Egyház Isten igéje megőrzésével és magyarázásával isteni parancsot teljesít és isteni szolgálatot lát el”.

Mi a Biblia?

- Alapelv: a **Biblia** megismerési forrás, a hit forrása. Minket emiatt érdekel elsősorban és csak aztén kultúrtörténetileg. Ezért elsődleges az egyházi hagyomány és másodlagos a forrás- és irodalomkritika. Bibliatudomány: a katolikus teológia része, ezért a Bibliát hagyomány, a hagyománytörténet tükrében kell vizsgálni.
- **Deuterokanonikus könyvek** (gör. „a második kánonhoz tartozó”): Sziénai Sixtustól (1520-69) eredő elnevezése a Biblia azon könyveinek, amelyeknek kánoni voltát egy ideig kétségbe vonták, szemben a mindig kánoninak tekintett könyvekkel. A deuterokanonikus ósz-i könyvek (a LXX-ből ismertek): Jud, Bár, Bölcs, Dán és Eszter gör. kiegészítései, 1Mak, 2Mak, SirF, Tób. (Vannak deuterokanonikus úsz-i könyvek is: Zsid, Jak, 2Pt, 2Jn, 3Jn, Júd, Jel.)
- **Apokrifek** azok a zsidó vagy ókeresztény írások, amelyek igényt tartottak a kánoniságra, de nem vették fel őket a szent könyvek közé.
- **A pszeudoepigráf iratok csoportja**: Ide tartoznak azok az írások, amelyeket egyöntetűen mindenki elvetett, mint a prófétai, apostoli iratok utánzásával próbálkozó hamisítványokat. (A *pseudoepigrafo* kifejezés jelentése: 'álírások, hamisítványok'.)

A Biblia eredeti szövegei:

- A héber eredeti szöveg. Ez a **Maszoréta** szövegében maradt fenn, mely a VI. századtól a VIII-IX. századig keletkezett. Maszora: hagyomány, maszoréta: hagyományozó. (Aram írásjelek: quadráta írás. Palesztinai és babiloni pontkáció, melyek közül az utóbbi

jutott érvényre. Maszoréta kódexek a Kairói, az Aleppói és a Leningrádi Kódexek a IX. századból). Ez alapján készült kritikai kiadás: **Biblia Hebraica Stuttgartensis**.

- **Az Újszövetség görög szövege.** Ennek kritikai kiadása **Nestle-Aland**-féle szöveg.

Ókori fordítások:

- **LXX:** Alexandria, Kr.e. 150 körüli teljes görög fordítás. (Említésre méltó még a Kr. előtti karthagói latin Ósz. fordítás is.) A keresztények elsősorban ezt használták! Az Ósz. bizonyos része csak itt létezik, görögül.
- Kr. u. II. századi görög fordítások: **Aquila** (130 körül. Benne van a Hexaplában.), **Szümmakhosz** (170 körül. Szabadabb fordítás. Csak Hexapla töredékeken maradt fenn.), **Theodotion** (150 körül. Nem új fordítás, hanem a LXX javítása). Ezek már a LXX szövegét javították sokszor a keresztény használattól eltérő irányba.
- **Hexapla:** Órigenész, 230 körül, többféle fordítást is tartalmaz. (Héber mássalhangzós, héber görög átírata, Aquila, Szümmakhosz, LXX, Theodotion.) Készített egy Tetrapla-t is héber szövegek nélkül. Csak töredékekben maradt fenn.
- **Targum:** (a Tanakh arám fordítása) a Második Templom időszakától a kora középkorig létrejött szövegek és magyarázatok, parafrázisok. (Ez liturgikus használatban levő szövegek átírása, amely magyarázatokat is tartalmaz, homiletikus jellegű.) Pl. az Onkelos targum a Pentateuchushoz és a Jonathan targum a Prófétákhoz.
- II. századi szír fordítások: **Pesitta** a legelterjedtebb szír bibliafordítás neve. Az elnevezés ('az egyszerű') föltehetően a Hexaplától való eltérésre utal, de egyszersmind arra is, hogy mintegy a „szír Vulgátá”-ról van szó, legalábbis az ÚSz vonatkozásában, a *Harclensis*-féle fordítással szemben. (Legismertebb: Tatianosz, Diatesszaron, a 4 evangélium szír kiadása.)
- **Vulgáta:** Szent Jeromos latin fordítása. (Előtte Vetus Latina-nak nevezik összefoglaló néven a Jeromos előtt fennmaradt latin szövegeket. Főleg É-Afrika: Tertullianus és Ciprián szövegei.) A nyugati egyházban különös tekintélye volt, majd hivatalos szöveg volt, a Trienti Zsinat ezt meg is erősítette (vö. Sixto-Clementina).

Megújított szövegváltozatok:

- **Karoling Vulgáta,** Alcuin (+804) latin kiadása. A Vulgáta szövege, amit ezután az érett középkorban használtak.
- **Guttenberg** az 1450-es években kb. 180 példányban kinyomtatta a Vulgátát Mainzban.

- **Biblia Polyglotta Complutensis:** Francisco Jiménez de Cisneros (1436–1517) megbízásából spanyolországi Complutense Egyetemen adták ki. Az Újszövetséget 1514-ben, az Ószövetséget 1517-ben nyomtatták ki, de csak együtt publikálták. Ez a kiadás tartalmazza a teljes LXX-t először nyomtatásban, valamint a görög újszövetséget és az Onkelos targumot.
6 kötet: Az első 4 kötetben van az Ósz.: héberül, a LXX és a Vulgáta három kolumnában, alul pedig az Onkelos targum és annak latin fordítása. Az 5. kötet az Újsz. görögül és a Vulgáta. A 6. kötet héber, görög és arám szótárakat és segédanyagokat tartalmaz.
- **Erasmus** görög fordítása: 1516-ban jelent meg. Az első nyomtatott görög Újszövetség. 1535-ben tette közzé az 5., egyben utolsó kiadását.
- **Luther Bibliája** német nyelven: 1522-ben tette közzé az Újszövetséget, melyet a héber és az antik görög szöveg alapján fordított németre (ez a humanista meggyőződést tükrözi). 1534-ben közzé tette a teljes Bibliát: az Ószövetséget, az Újszövetséget és függelékben azokat a könyveket, amelyeket apokrifnek nevezett (ti. deuterokanonikus könyveket – „Ezek nem azonos értékűek az Írással, de hasznos őket olvasni.” Luther).
- **Theodore Beza**, Kálvin utóda, 1556-ban publikálta saját Újszövetség fordítását, majd 1565-ban kiadott egy görög Újszövetséget, melyet párhuzamos kolumnákban saját fordításával és a Vulgátával együtt közölt. A predestináció tana érződik a szövegen.
- A Beza-féle szöveg lett a **King James Version** alapja, amely a Church of England számára 1604 és 1611 között készült szövegkiadás. (39 ószövetségi könyvet, egy az apokrifeket, 14 könyvet tartalmazó intertestamentális részt és 27 újszövetségi könyvet tartalmaz.)
- A Trienti Zsinat szándéka szerint V. Sixtus (**Editio Sixtina** 1587), majd VIII. Kelemen (**Editio Sixto-Clementina**, 1592) saját tekintélye alatt kiadta a nyugati egyházban olyan nagy tekintélynek örvendő Vulgátát.
- **Neovulgáta**, II. János Pál 1979-ben a Scripturam thesaurus kezdetű apostoli konstitúcióval (!!!) hirdetett ki. Abból indult ki, hogy a Vulgáta alapvetően jó. Néhány helyen igazította a legjobb görög és latin kiadásokhoz azt. (Ezt a fordítást követi a Jeromos Társulat magyar kiadása, hivatkozva a Káldi-féle fordításra is.)
- A **Jeruzsálemi Biblia** kiadása a napjainkra legnagyobb tekintélyre emelkedett héber és görög szövegekből állították össze. La Bible de Jerusalem az École Biblique gondozásában első ízben 43 részben jelent meg (Paris, 1947-56), de azóta számtalan egykötetes új kiadásban. (Ezt az elvet követi a SzIT magyar kiadása.)

Modern kritikai szövegkiadások:

- Robert Weber – Robert Gryson, **Biblia Sacra Vulgata**, editio quinta (Deutsche Bibelgesellschaft)
- K. Elliger – W. Rudolph, **Biblia Hebraica Stuttgartiensis**, editio quinta emendata (Deutsche Bibelgesellschaft)
- Alfred Rahlfs – Robert Hanhart, **Septuaginta**, editio altera (Deutsche Bibelgesellschaft)
- Nestle – Aland, **Novum Testamentum Graece**, editio XXVII (Deutsche Bibelgesellschaft)

A kánon kialakulása:

A liturgiátörténet eredeti kérdése: mely könyveket olvassák a liturgiában. Innen ered a bibliai **kánon**. Az akkád *qanu* és a héber *qaneh* nádszálat, botot, vonalzót jelent, átvitt értelemben pedig szabályt és mércét. Szent Atanáz nevezte kánonnak a szent könyvek gyűjteményét. A kánon kifejezés a mai értelemben tehát a kereszténység körében keletkezett a IV. században.

A zsidóság nem ismerte a fogalmat. Ismeretes pl. a „kezeket tisztátalanná tevő könyvek” (Misna) kifejezés – ezek a szent könyvek: a Tóra, a Próféták és az Írások. A LXX már eleve a Bibliát fordította le, az már egy kifejezése annak, hogy azok a könyvek szentek. Kr.u 70-135-ig Jabne a kezdődő rabbinizmus központja. Úgy tűnik, itt alakult ki Kr.u. 100 körül az Ósz. jónéhány könyvének tekintélye, amelyet a nagy rabbinikus kommentár, a jamniai eredetű Misna tükröz. A Babiloni Talmud (Bava Batra traktátus) a IV. században már mindenképpen felsorol 24 könyvet, melyet a héber Biblia magját alkotják.

Keresztény kánon: Szent Ágoston hatására a 4. században hozták az első zsinati határozatokat a kánoni könyvek kérdésében. 393: a **Hippói Zsinat**, valamint 397 és 419 a **3. és a 4. Karthagói Zsinat** kimondta: „*ut praeter Scripturas canonicas nihil in Ecclesia legatur sub nomine divinarum scripturarum*” („a kánoni könyveken kívül semmit nem szabad az Egyházban Istentől kinyilatkoztatott írásként olvasni”), majd fölsorolták a Biblia azon könyveit, melyek jegyzékét később a Trienti Zsinat alapul vette. A (mind az ószövetségi, mind az újszövetségi) kánon kialakulása az egyházban egy folyamat volt, mely Kr.u. **382-ben zárult le Római Zsinaton**, I. Damasus (366-384) pápasága idején. Ezért ezt a *dokumentumot* „*Decretum Damasi*”-nak nevezzük. **(Vö. DH 179-180)**

1441-ban a Firenzei Zsinat is ezt a jegyzéket tette magáévá. A Trienti Zsinat első teendőjének tekintette a szentírási könyvek kánonjának megállapítását. Ehhez közvetlen indítékul azok a támadások szolgáltak, melyek a reformátorok részéről érték a hagyományos egyházi kánont. Szent Jeromos szellemében a rövidebb kánon mellett Erasmus és Kajetán bíboros tört lándzsát.

A reformátorok közül Andreas von Karlstadt (Luthur vitapartnere – első úrvacsora-vita – képrombolásra buzdító tevékenységéről ismert) nyitott vitát a kánonról, *De canonis Scripturis* c. művével (1520). Tisztán történeti szempontok vezették, és **Szent Jeromos** hatása alatt a **rövidebb palesztinai kánon** mellett szállt síkra. Luther, aki az ószövetségi könyveknek a ker. tanításhoz való közelségét tekintette a kánoniség föltételének, nemcsak a deuterokanonikus könyveket nem ismerte el, hanem több protokanonikus könyvet (Eszter, Krón, Préd) is kizárt a kánonból. Idővel visszatért Karlstadt fölfogásához. Teljes bibliakiadásában (1534) elkülönítve a függelékben a deuterokanonikus könyvek is benne vannak Apokryph-en címen. Kálvin sokkal radikálisabb volt: ő egyértelműen kiiktatta a Bibliából a deuterokanonikus könyveket. Hosszas tárgyalások után a **Trienti Zsinat** 4. ülészakán a kánonról kiadott dekrétum ilyen megfogalmazást kapott: (Ecclesia) „*omnes libros tam Veteris quam Novi Testamenti... pari pietatis affectu ac reverentia suscipit et veneratur*” (Az Egyh.) „mind az Ó-, mind az Újszövetség összes könyvét... egyforma kegyelettel és hódolattal fogadja el és tiszteli”). Ezzel elhárult minden megkülönböztetés a proto- és deuterokanonikus könyvek között. Ami pedig a kánon terjedelmét illeti, a zsinat az egyházi hagyományt vette alapul: azokat a könyveket kell kánoninak tekinteni, „*prout in Ecclesia catholica legi consueverunt et in veteri vulgata editione habentur*” („amelyeknek olvasása a katolikus egyházban szokásban volt és a régi Vulgata-kiadásokban megtalálható”), mégpedig „*cum omnibus suis partibus*” („teljes egészükben” - célzás Eszter és Dániel deuterokanonikus részeire). A könyvek jegyzéke azonos a Firenzei Zsinaton elfogadottal.

Az **ortodox egyház kánonja** megegyezik a katolikussal, de a LXX-hagyomány értelmében még 3Ezd és 3Mak, 4Mak is megtalálható benne.

Az Újszövetség vitatott könyvei

1. A Zsidókhoz írt levelet csak a 4. században fogadták el véglegesen a nyugati egyházban, mivel szerzője kérdéses volt, az apostoli szerzőséget pedig a kanonicitás egyik legfontosabb ismérvének tekintették. A keleti egyházban viszont Pál levelének tekintették kezdettől fogva, és könnyen elfogadták.

2. Jakab levelét Pál megigazulás-tanával való látszólagos ellentéte miatt kérdőjelezték meg egyesek, tehát a tartalmi hitelesség oldaláról vált kétségessé. Luther Márton például, ahogy a deuterokanonikus könyveket apokrif címszó alatt az Ószövetség után hozta, a tartalomjegyzékben pedig számozatlanul hagyta, úgy Szent Jakab levelét is az Újszövetség után külön hozta, és a könyv nem kapott sorszámot Luther Újszövetséghozzásban. Órigenész, Euszebiosz, Szent Jeromos, Szent Ágoston és mások rámutattak azonban kiegészítő jellegére Pál leveleinek tanításaihoz képest, és támogatták kanonikusságának elismerését.
3. Péter második levelének péteri szerzőségét is vitatták azon az alapon, hogy stílusában eltér Péter első levelétől. A különbözőségek mellett azonban – amit a téma mássága indokol – nagyon sok belső hasonlóság is van a két levél között nyelvileg és tartalmilag egyaránt. Ez esetben is az előző pontban felsorolt tekintélyes ókori egyházi tanítók támogatták a levél kanonizálását.
4. János apostol 2. és 3. levele személyes jellegük miatt nem terjedtek el széles körben a korai időkben, kanonizálásuk egyrészt ezért késett. Másrészt a szerző nem apostolnak, hanem presbiternek, vénnek nevezi magát. Az alábbi érvek támogatták viszont kanonizálásukat: a stílus és a gondolatok hasonlósága az apostol első levelével, valamint Péter apostol hasonló szóhasználata, aki szintén presbiternek nevezi magát (Péter első levele 5,1).
5. Júdás levele a hitelesség szempontjából vált megkérdőjelezetté, ugyanis az Hénok könyve című apokrif iratból idéz (14–15. vers). Nyilvánvaló lett azonban, hogy csak a maga céljainak megfelelő részletet ragadja ki, olyan jelleggel, ahogy Pál is idéz pogány görög szerzőktől (Az Apostolok cselekedetei 17,28; Első levél a Korintusiaknak 15,32; Levél Titusznak 1,12). Egyáltalán nem hitelesíti a művet, mint egészet, nem a szent írások idézésénél használt formulával idézi. Egyesek bizonytalannak tartják Hénok könyve Kr. e. 1. századra datálását is, és azt vallják, hogy a könyv későbbi, és Hénok könyve idéz Júdás leveléből, és nem fordítva.
6. A Jelenések Könyve a korai egyházatyák írásainak tanúsága szerint a homologoumena, vagyis a mindenki által egyetemesen elfogadott könyvekhez tartozott a 3. század közepéig. Akkor Alexandriai Dionüsziosz alexandriai püspök megkérdőjelezte hitelességét, mert a montanisták eretnek irányzata ennek a könyvnek téves értelmezésére alapozta millenista nézeteit. Nyilvánvalóvá lett azonban, hogy egy ilyen visszaélés miatt nem rekeszthető ki a kánonból A jelenések könyve, amely egyébként a kanonikusság minden kívánalmának megfelel.

Bibliai kánonok:

- **A Biblia Hebraica kánonja** szűk kánon.

Az Elliger-Rudolph-féle krit. kiadásban: Mózes 5 könyve, Józs, Bír, Sám. I-II, Kir. I-II, Iz, Jer, Ez, 12 kispfőéta, Zsolt, Jób, Péld, Rút, Én, Préd, Eszt, Dán, Ezdr, Neh, Krón. I-II.

A héber Biblia könyvei tehát:

- Torah (Törvény): Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium

- Nöbiim (Próféták): Korai próféták (József, Bírák, Sámuel, királyok) és késői próféták (Izajás, Jeremiás, Ezekiel, 12 kis próféta)
- Kötubim (Írások): költői könyvek (Zsoltárok, Példabeszédek, Jób), az öt tekeres (Énekek éneke, Rút, Jeremiás siralmai, Prédikátor, Eszter), Történelmi könyvek (Dániel, Ezdrás, Nehemiás, Krónikák)

Ezt a kánont követi a **Luther-féle Biblia**, de függelékben közli az apokrif (deuterokanonikus) könyveket.

Ez a **Béza-féle** és a **King James-féle** Biblia könyveinek rendje.

A **Károlyi-fordítás** /Vizsoly, 1590/ tartalma megegyezik, de a bevett könyvek sorrendje a LXX-t és a Vulgátát követi.

De ezt a kánont találjuk a **Magyar Bibliatársulat 2014-es**, megújított szövegű kiadásában is (Kálvin Kiadó).

- **A LXX kánonja:** Tartalmazza a deuterokanonikus könyveket, valamint a Makkabeusok III. és IV. könyvét, valamint Ezdrás III. könyvét, melyeket az egyház apokrifnek tart. Dániel 13. fejezete Dániel könyve előtt van Zsuzsanna könyve néven. Dániel 14. fejezete pedig Dániel könyve után van Dániel és Bél papjai címmel.

A szír kánonok és a régi görög fordítások (Aquila, Szümmakhosz, Theodotion) ezt a kánont követik, még ha a könyvek sorrendje nem is egyezik.

A Vulgáta kánonja: Jeromos az Ószövetségben a LXX-hoz igazodott. (Makk. III-IV és Ezd. III. nyilván nincs benne.)

Ez a **Decretum Damasi** által megadott jegyzék is.

Nova Vulgata: Neovulgáta a legteljesebb kánon. **Jeruzsálemi Biblia:** kb. Neovulgáta, csak a Makk. Jób előtt van. (A Jeromos Társulat és a SzIT bibliakiadása a Neovulgáta alapján a LXX és a Vulgáta kánonját követi.)

A **Nestle-Aland-féle** kritikai kiadás szintén ezt a LXX alapú bővebb kánont tartalmazza.

Exegézis: ezért elsősorban teológiai és csak aztán kritikai exegézis. Első korai teljes kommentár, még a kritika előtti korból!!!: Cornelius a **Lapide SJ** (1567-1637, flamand jezsuita, tanított: Leuven és Róma, Jób és a Zsoltárok kivételével teljes kommentár)

Magyar Biblia-kiadások:

Károli Gáspár (1590, Vizsoly)

Káldi György (1626, Bécs, első katolikus magyar nyelvű Biblia)

Békés Gellért – Dalos Patrik, Újszövetség (Róma, 1964)

SzIT, Gál Ferenc fordításában (1973)

Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat (1996, érdemes figyelni a Társulat kiadványait.

A Jeromos Kommentár az Újszöv-höz a neten: <http://www.bibliatarsulat.hu/kommentar.html>)

SzIT 2008-as új kiadása

Simon Tamás László OSB, Újszövetség (2014, Pannonhalma)

Újszövetségi konkordancia:

- Alfred Schmoller, Handkonkordanz zum griechischen Neuen Testament: Nach dem Text des Novum Testamentum Graece von Nestle-Aland und des Greek New Testament, utolsó kiadás: 2014.
- Opalény Mihály – Balázs Károly, Újszövetségi szövegmutató szótár, Szent Jeromos Bibliatársulat, Budapest 1999. (Előtte R.K. Hittudományi Akadémia, Budapest 1988.)
- Keresztes Szilárd, A Biblia lelkipásztori konkordanciája, A Biblia lelkipásztori szempontból fontos szavainak és fogalmainak elemző és összehasonlító szótára, SzIT, Budapest 2013.

Honlapok:

- Magyarul: www.szentiras.hu (ez katolikus!)
- www.ujszov.hu (Harmai-féle, görög Biblia fordítással)
- http://www.clerus.org/bibliaclerus/index_eng.html

b. Dogmatika

A dogmatika, más néven ágazatos hittan az egyház hitének szisztematikus bemutatása.

Folyóiratok:

- Teológia (PPKE-HTK), Athanasiana (Nyíregyháza), Studia Wespremiensis (Veszprém), Deliberationes (Szeged, idegen nyelvű is)
- Folia Theologica et Canonica (PPKE-HTK és KJPI idegen nyelvű), Folia Athanasiana (görög katolikus, idegen nyelvű)
- Ephemerides Theologicae Lovaniensis (főleg angol, de más nyelvű cikkek is. Leuven-i Katolikus Egyetem, 2013-ban volt utóljára éves bibliográfiai kötete is)
- Communio (Henri de Lubac és Hans Urs von Balthasar alapították, olasz, német, spanyol, francia, magyar)
- Concilium (német, Ausztria)
- Revue théologique de Louvain (francia, évente 3 szám)
- Theologie und Philosophie (német, Herder)
- Seminarium (Libreria Editrice Vaticana, olasz, angol, spanyol, német, francia)
- Lateranum (Lateráni Egyetem, Facoltà di Teologia, olasz, angol, német, francia, spanyol)
- Gregorianum (Gregoriana, Facoltà di Teologia, olasz, angol, német, francia, spanyol)
- Urbaniana University Journal
- Salamanticensis (Universidad Pontificia de Salamanca, spanyol)

Loci Theologici, Melchior Cano (1509–1560) szerint (*De locis theologicis Libri XII*):

- 1. a Szentírás kanonikus könyvei
- 2. a Krisztustól és az apostoloktól eredő íratlan hagyomány
- 3. a Katolikus Egyház egésze
- 4. a zsinatok
- 5. a római egyház
- 6. az egyházatyák
- 7. a teológusok
- 8. a természetes értelem
- 9. a filozófusok

- 10. az emberi történelem

A hittani kijelentések minősítése (Ki látja el az egyes tételeket minősítéssel? A szakma).

A hittani kijelentések kötelező érvénye:

A teológiai minősítések tanítása Melchior Cano (1509–1560) nyomán alakult ki, a következő kategóriák megkülönböztetésével:

- **De fide divina:** a kinyilatkoztatásban benne foglalt igazság (dogma materiale).
 - **De fide divina et catholica:** a hit számára a tanítóhivatal által kihirdetett kinyilatkoztatott igazság (dogma formale).
 - **Fidei proximum:** a teológusok egyöntet véleménye (consensus theologorum) szerint kinyilatkoztatottnak tartott igazság, amelyet azonban az egyházi tanítóhivatal mint ilyet nem hirdetett ki.
 - **De fide ecclesiastica:** a kinyilatkoztatásban nem szerepl, de ahhoz kapcsolódó igazság, melyet a tanítóhivatal mint ilyet terjeszt el.
 - **Theologice certum:** olyan javaslat, amelyrl a tanítóhivatal még nem nyilatkozott végérvényes módon, s amelynek tagadása más hitigazságot veszélyeztetne.
 - **Sententia communis:** teológusok által meghatározott tanítás, melyet már hosszú ideje nem vitattak. Sententia pia (kegyes vélemény) – sententia probabilis (valószínű vélemény) – sententia tolerata (megengedett vélemény).
- A **dogma** pedig a minősítések sorában a legmagasabb helyet foglalja el, mely szigorúan jogi értelemben felfogott, az egyes hittételekre vonatkozó kijelentés.

Dogmatikai traktátusok

De Religione – A vallás (a kinyilatkoztatás)

De Deo Uno - Istentan

De Deo Trino - Szentháromságtan

De Deo Creante et Elevante - Teremtés tan

De Verbo Incarnato - Krisztológia

De Gratia - Kegyelem tan

De Sacramentis - Szentségtan

De Novissimus – Eszkatológia (a végső dolgok)

Források: - zsinatok, - pápai dokumentumok, - patrisztikus szövegek

- A zsinatokról írások nem mindig maradtak fenn. Amelyek fennmaradtak, azok lehetnek hitvallások, levelek, akták (vezetett jegyzőkönyvek), határozatok (ezek az ún. kánonok, ezeket gyűjtötték össze) vagy éppen püspöki aláíráslisták (ezek fontosak, ah rekonstruálni akarjuk a zsinat idejét, összetételét, rangját).
- **Hagyomány/szokásjog** (traditio/szünétheia, consuetudo): a szokás és a hagyomány jelentése alig különbözik. Ez a keresztény szokásrend. (Mos maiorem: erkölcsi, jogi, tanbeli szokások)

Pseudoepigráf jellegű gyűjtemények:

Didakhé (A tizenkét apostol tanítása, Szíria vagy Palesztina, I. század vége, katekézis és a zsidókéből származó szokásrend), Római Hüppolitosz - Traditio Apostolica (218?, egyházi közösség szervezete, ordinatio, ker. beavatás, a közösség szokásai), Didaszkália (Megváltónk tizenkét apostolának és szent tanítványának katolikus tanítása, 230 körül Szíriában, püspökök, diakónusok diakonisszák, peres ügyek, bűnbánati fegyelem), A Szent Apostolok Egyházi Kánonjai (Szíria vagy Egyiptom 300 körül, morális szabályok és püspökök választása), Apostoli Kánonok (380 körül, Szíria⁸⁵ apostoli kánon, szentelés, klerikusi fegyelem, liturgia, házasság, keresztség)

- **Zsinati gyűjtemények**

Collectio Trullana (A Trullloszi Zsinat, 692, felsorolta a bibliai kánont és azt, hogy a kánonjogi szövegek közül mi a mértékadó. Mi ezt nem ismerjük el egyetemes zsinatnak, az ortodoxok igen. De a felsorolás tekintélyét elfogadjuk. (Pier Pericle Joannou kiadása 3 nyelvű: görög, latin és francia. Érdekessége, hogy latinra nem ő fordította a szövegeket, hanem tekintélyes nyugati gyűjteményekből válogatta össze.)

Collectio Dionysiana (latin forrás, Migne tartalmazza: Dionüsziosz Exiguus 520 körül latinul összegyűjtötte időrendben a keleti zsinatok szövegeit. Collectio Dionysio-Hadriana ennek bővített változata, melyet I. Adorján 774-ben Nagy Károlynak küldött.)

Collectio Hispana (latin forrás, a Dyonusiana anyagán kívül afrikai, hispaniai és galliai anyagokat, valamint pápai ügyleveleket is tartalmaz.)

Egészében fennmaradtak a 300 körüli Elvirai Zsinat (Hispania) kánonjai (81 kánon, benne van a Collectio Hispanaban. (Érdekes még a 314-es Arles-i Zsinat: húsvét időpontja, eretnekek újrakeresztelése és főleg a donatista vita.)

- **Hitvallások**

DH 1-76 – a különböző fennmaradt hitvallásformulák

Apostoli Hitvallás: az ősi keresztségi hitvallás, amelyet az Egyház ma is használ, s amelyet a Trienti Zsinat a hittanítás alapjaként jelölt meg. A keleti egyház inkább a nicea-konstantinápolyi hitvallást használja, a protestáns egyházak ellenben megtartották az apostolit is. Először Szt Ambrusnál fordul elő (*Ep 42,5*), s kétségtelen, hogy az apostoli tanítás lényegét foglalja össze, de az jámbor legenda, hogy az apostolok állították volna össze, mielőtt szétváltak missziós útjaikra.

Nicea-Konstantinnápolyi Hitvallás: az I. Konstantinápolyi Zsinaton (381) szerkesztett hitvallás, mely a Szentléleknek a Fiúval és az Atyával való egylényegűségét fogalmazta meg. A konstantinápolyi zsinatot jogilag nem tekintették egyetemesnek, ezért hitvallását sem vették azonnal figyelembe. Az Efezusi Zsinat 431 pl. csak a niceai hitvallásra hivatkozott. Csak a Kalkedoni Zsinat hirdette ki a császár ösztönzésére (451) a konstantinápolyi hitvallást az egész Egyházra vonatkozóan. I. (Nagy Szt) Leó p. (ur. 440-461) megerősítette.

Symbolum Athanasianum: (Quicumque) a Szent Atanáz-féle hitvallás. Nevét kezdőszava után kapta. 40 rövid mondatból áll, s a liturgikus hitvallásokkal szemben anatómákat is tartalmaz. 1. része a szentháromságtant, a 2. a megtestesülést és a megváltás legfontosabb tényeit foglalja össze.

A. Zsinatok

- A zsinatok története: Karl Joseph von **Héfele** – Henri **Leclercq**, *Konciliengeschichte* (1-4) és *Historie des conciles* (Héfele csinálta a németet, Leclercq aggionálta a franciát) (<https://zonaras.wordpress.com/2011/07/04/hefele-histoire-des-conciles/>)
- Zsinati szövegek: **Mansi**, J.D. (1692 – 1769) – *Sacrorum Conciliorum Nova Amplissima Collectio* (http://www.documentacatholicaomnia.eu/25_Migne.html)
- **Denzinger**, Denzinger - Schönmetzer és Denzinger – Hünermann – *Enchiridion Symbolorum* (A magyar kiadások: Fila Béla – Jug László 1997 és Burger Ferenc 2004 - ezekben nincsenek benne a latin szövegek.) Nem egyeznek meg a szövegek a 3 kiadásban!
- Új magisztérium: **Enchiridion Vaticanum** (eredeti és olasz szöveg)
- **COD** - Giuseppe Alberigo-féle *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, Bologna 1962, 1 kötetes. Kánonokat és a főbb hittani szövegeket tartalmazza.)
- II. Vatikáni Zsinat
Rahner-féle *LThK 3 Supplementum* kötete (olyanok írták, akik ott voltak)

Herder Kommentar (2004/2006 és 2009)

Gérard Philips francia nyelvű kommentárja

Kránitz-féle kommentár magyarul a Zsinat megnyitásának 40. évfordulóján

- Magyar zsinatok szövegei:
 - o Péterffy Károly, Sacra concilis ecclesiae romano-catholicae in regno Hungariae celebrata ab anno Christi 1016. usque ad annum 1734.
 - o Batthiány Ignác, Leges ecclesiasticae regni Hungariae... Tomus I. Albae-Carolinae, 1785. (Ism. Mindenés Gyűjtemény 1789. II. 209. Allg. Liter. Ztg. 1789. I. 18. sz.) Tom II. III. Claudiopoli, 1827.
 - o Závodszy Levente, A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai, 1904
(http://jmvk.compunet.hu/szoveg/kiadvany_new/szentistvan.htm)

B. Pápák

- Magnum Bullarium Romanum (Cherubini Laerzio, 5 kötet – a XIX. század elejéig)
http://www.documentacatholicaomnia.eu/01_60_1692-1692-Cherubini_Laerzio.html
- Acta Gregorii XVI és Acta Pii IX. (Magnum Bullarium után)
- ASS (1865-1908, http://www.documentacatholicaomnia.eu/01_01_9999-9990-Sancta_Sedes.html)
- AAS (1909-, neten uott)

C. Egyházatvák

- A dogmatikát segíti a **dogmatörténet** és a **patrológia**. (Az egyház hite a történelemben bontakozik ki, nem lehet források nélkül bemutatni.)

Legfontosabb kézikönyv sorozat dogmatörténetből: Michael Schmaus †, Alois Kardinal Grillmeier †, Leo Kardinal Scheffczyk †, Michael Seybold †, Erich Naab, Handbuch der Dogmengeschichte, Herder.

- Corpus Christianorum
- Migne, Patrologia Graeca és Patrologia Latina
(http://www.documentacatholicaomnia.eu/25_Migne.html)
- CSEL – Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum (De Gruyter – latin és nemzeti nyelven. Monográfiák is.)
- Bibliotheca Auctores Christianos
- Sources Crétiennes (francia és latin/görög)

- Magyar szövegkiadások:
Keresztény remekírók (Szent István Társulat a háború előtt)
Ókeresztény Írók (Szent István Társulat)
Ókeresztény örökségünk (Jel Kiadó)
- Szabad polcon: Ancient Christian Writers, Bibliothek der Kirchengvater (régí német)

Kézikönyvek:

- 1. Skolasztikus dogmatika**, Szent Tamás kategóriái és a Summa rendje alapján
- 2. Johannes Katschtahler**, Katholikus ágazatos hittan I-VI (németből fordította Kis János)
Schütz Antal, Dogmatika I-II. (1926? és 1937)
Schütz Antal, Summarium theologiae dogmaticae et fundamentalis (Bp, 1935)
Christiano Pesch SJ, Praelectiones dogmaticae, Herder 1915.
Ad. Tanquerey, Synopsis theologiae dogmaticae I-II, Párizs 1906.
Franciscus Diekamp, Theologiae dogmaticae manuale I-IV, Párizs-Róma 1949.
(Clino Costa, Theologia dogmatica in usum schoalrum I-IV, Róma 1901.)
Ludwig Ott, Grundriss der katholischen Dogmatik, 1955.
- 3. Üdvtörténeti dogmatika:** úgy bemutatni a hit tartalmát, ahogy az a Bibliából és a forrásokból kirajzolódik.
Michael Schmaus, Katholische Dogmatik, München 1960 (7 kötet).
Michael Schmaus, Der Glaube der Kirche I-II, München 1969.
Johannes Feiner - Magnus Löhler (ed.), Mysterium salutis, 1965-76.
Gál Ferenc, Dogmatika I-II, Bp 1970.
Előd István, Katolikus dogmatika, Bp 1978.
Theodor Schneider, A dogmatika kézikönyve I-II.
Puskás Attila: A teremtés teológiája (2006), A kegyelem teológiája (2007)
Gregoriana doktorik teológiából és kánonjogból
Ratzinger Werke (12 kötet)
- 4. KEK, mint alternatíva:** rendje a Hitvallás, 10 parancs, 7 szentség, Miatyánk.
Vö. **Trienti Katekizmus** (Catechismus ad parochos, Kaníziusz Péter-féle), mint előzmény
A KEK Apostoli Konstitúcióval lett kihirdetve 1993-ban (2 kiadás).
A Compendium is pápai tekintéllyel lett kihirdetve (A YouCat, a bérmakönyv stb. nem.)

Felveti a kérdést. valamilyen filozófiai/elméleti rendszerben fel kell-e egyáltalán dolgoznunk a hitünket, vagy kateketikai/kerügmatikus stílusban kell hirdetni azt, mint az Ókorban?

Lexikonok:

- Lexikon für Theologie und Kirche (első kiadás Michael Buchberger 1930-38, második kiadás Joseph Höfer – Karl Rahner 1957-68-ig 10 kötetben+Grundregister+3 Supplementum kötet, harmadik kiadás Walter Kasper 1993-2001-ig, 10 kötet+Register.)
- Karl Rahner (ed.), Sacramentum mundi, Herder 1967-69, 4 kötet.
- Magyar Katolikus Lexikon (Bangha-féle 4 kötetes és a Diós-féle XVII. kötetes)
- The New Catholic Encyclopedia
- H. Vorgrimmler, Neues Theologisches Wörterbuch
- Enciclopedia Cattolica (2 kiadásban is: század eleje és '50-es évek?)
- RGG – Religion in der Geschichte und Gegenwart (8+Supplementum)
- RPP – Religion Past & Present (10+Supplement)

c. Morálteológia

Folyóiratok:

- Anthropotes (II JP Intézet, Róma, olasz, angol, spanyol)
- Studia moralia (Alfonziana, olasz, angol, franciai, spanyol)

Források, irodalom

- Kezdetben a morálteológia nem különült el a jogtól vagy a dogmatikától. Bűnbánati fegyelemre, bűnök listájára kell gondolnunk.
Írországi bencések penitenciás könyvei. (pl. Paenitentiale Ambrosianum VI. század)
A IV. Letaráni Zsinat (1215) kialakulnak a gyóntatási segédkönyvek a papok számára.
- XVII. század, Anaclet Reiffenstuel OFM (1642-1703) – Theologia moralis: brevi simulque clara methodo comprehensa atque juxta sacros canones et novissima decreta summorum Pontificum diversas propositiones damnantium.
(<http://onlinebooks.library.upenn.edu/webbin/book/lookupname?key=Reiffenstuel%2C%20Anacleto%20%28O%2EF%2EM%2E%29>)
- Paul Laymann SJ, Theologia Moralis in quinque libros partita (München, 1625)
- Salamanticenses – a salamanca-i kármeliták teljes teológiai traktárusa értékes morálist tartalmaz. (A morális sorozatot 6 köt-ben 4 szerző írta; megjelenése 1677-1753-ig.)
- Hermann Busenbaum SJ, Theologia Moralis (http://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10596633_00007.html) Ennek a felosztását követte Szent Alfonz is. Van kis változata (Medulla) is: *Medulla theologiae moralis, facili ac perspicua methodo resolvens casus conscientiae* (1645). Busenbaum a kazuisztika mestere.
- Ligouri Szent Alfonz, Theologia moralis – probabilizmus, mint mérsékelt középút a janzenizmus idején. (<https://archive.org/details/theologiamoralis01inligu>)
- Az utánnomások kora: a régi – pl. Reiffenstuel – kompendiumokat nyomják újra a jozefinisták ellen
- XIX. század végi kézikönyvek: Vermersch, Prümmer OP, Noldin SJ, Merkelbach
Morálfilozófia: Erdey Ferenc, Ethica vagy Ibrányi Ferenc, Ethica secundum S. Thomam et Kant
- II. Vatikáni Zsinat utáni könyvek:

- Bernard Haring, Das Gesetz Christi I-III, Herder 1963. (Krisztus törvénye I-II, Pannonhalma)
- Bernard Haring, Frei in Christus
- Hans Rotter-Günther Virt, Neues Lexikon de christlichen Moral, 1990.
- Helmuth Weber, Általános erkölcssteológia és Speciális erkölcssteológia
- Franz Böckle, A morálteológia alapfogalmai
- Servais Pinckaers, A keresztény erkölcssteológia forrásai, Kairosz 1993.
- Martin Rhonheimer (PUSC, Die Perspektive der Moral)
- Eberhard Schockenhoff (Regensburg és Freiburg. Könyvei: Naturrecht und Menschenwürde, Ethik des Lebens, Zur Lüge verdammt?)
- Morálteológia magyar nyelven:
Zsinat előtt: Király Ernő, Evetovics Kúnó
Zsinat után: Müller Lajos.
 - Pápai és szentszéki dokumentumok.
 - Modern morálteológiai irányok:
 1. családética (Családlexikon Vatikán 2012, II. Jánis Pál Intézet kiadványat, házassági enciklikák)
 2. bioetika (Roska-féle bioetikai útmutató: <http://www.bioetikaiutmutato.hu/> és MKPK körlevele 2003)
 3. szociáletika (Társ. tan. kompendiuma, szociális enciklikák, Kecskés Pál - Keresztény társadalometika, Arno Anzenbacher – Keresztény társadalometika, Joseph Höfer – Az egyház társ. tanítása, Beran-Lenhardt - Az egyház társ.tan., Oswald von Nell-Breuning, Dizionaria della Dottrina Sociale della Chiesa, Vita e Pensiero 2004.)

d. Filozófia

Folyóiratok

- American Catholic Philosophical Quarterly (katolikus, Journal of American Catholic Philosophical Association, angol)
- Philosophy Today (USA, nem katolikus, angol)
- Thomist – katalógusban

- Theologie und Philosophie (Herder, katolikus, német)
- Philosophisches Jahrbuch (német, angol, München, nem katolikus)

- Forum Philosophicum (katolikus, Krakkó, angol)
- Existentia (nem katolikus, Szeged-Budapest-Frankfurt, angol)

- (Acta philosophica, nincs meg)

Irodalom (A PPKE-HTK könyvtárából.)

- Summa Theologiae, Hugo Grotius Opera Omnia
- Paul Edwards, The Encyclopedia of Philosophy (4 kötet)
- Coreth-Neigl-Pfliegersdorfer, Christliche Philosophie im katholische Denken des 19. und 20. Jahrhunderts (3 kötet)
- Metzler Philosophen Lexikon (személyek 1 kötet) és Metzler Philosophie Lexikon (fogalmak 1 kötet)
- Historisches Wörterbuch der Philosophie (13 kötet, szótár)
- Ueberwegs, Grundriss der Geschichte der Philosophie (raktáron sok megvan)

A **filozófia** a dolgok végső okait az értelem eszközeivel és annak határain belül kutató tudomány, melynek segítségével az ember bölcsességre tesz szert.

A filozófia felosztása az ókorban

- Az egyes tudományok elválasztása és hangsúlyozása Arisztotelésszel († Kr.e. 322) és tanítványával Theophrasztossal († Kr.e. 287) kezdődött, aki utódja volt az Akadémia

élén is. „A tudomány Arisztotelésznél tágabb körű fogalom, mint ahogyan azt ma értjük: jelenti általában az emberi megfontolás lelki eredményeit. A gondolkodás három irányú. Célja lehet a cselekvés, vagy valamiféle alkotás vagy merő elméleti szemlélődés (θεορία). Eszerint a tudományok mindenekelőtt három nagy csoportra oszthatók, amennyiben vannak gyakorlati (praktikus), alkotó (poetikus) és elméleti (teoretikus) tudományok”¹.

- A gyakorlati tudományok Arisztotelésznél szintén három félék lehetnek: etika, ökonómia és politika. Az elméleti tudományoknak szintén három fajt különbözteti meg: matematika, fizika (metafizika) és teológia. Az alkotó tudomány a művészetfilozófia (*aesthetica*)².
- Sztoikus felosztás: logika (metamatika) – fizika (metafizika, teológia) – etika (politika)

A Leibniz-Wolff-féle leosztás (XVIII. század)

A. Logica

B. Spekulatív filozófia:

- *Metaphysica generalis* (általános metafizika, vagy ontológia)
- *Metaphysica specialis* (részleges metafizika)
 - a. *Philosophia naturalis*, vagy *cosmologia* (metafizikai világtan, a természet bölcselete)
 - b. *Psychologia rationalis* (metafizikai lélektan)
 - c. *Theologia naturalis*, vagy *theodicea* (természetes teológia)

C. Gyakorlati filozófia: *ethica* és *aesthetica*

Történet és források

Antikvitás Loeb Classical Library (latin, zöld, 30 kötet)

Keresztény ókor

- Ószövetség: bölcsességi irodalom

Görög atyák:

¹ PAULER Á., *Aristoteles*, Budapest 1922, 36.

² PAULER Á., *Aristoteles*, 37.

- Szent Jusztínosz (Apológiák, Párbeszéd a zsidó Trifónnal) és az apologéták: Tatiánosz (Beszéd a görögök ellen), Hermiász (Irrisio philosophorum – A filozófusok kigúnyolása)
- Szent Iréneusz (Adversus Hearesis)
- Alexandriai iskola (Philón hatása!) Órigenész, (Peri arkhón, Kelszosz ellen)
- Dionüsziosz Areopagita (Az isteni nevekről, Az egyházi hierarchiáról – középső és újplatonikus szóhasználat)

Latin atyák:

- Tertullianus (Adversus Praxean, De praescriptione haereticorum/Pergátló kifogás, Adversus Marcionem, Adversus omnes haereses)
- Szent Ágoston (De beata vita, De civitate Dei, De musica)
- Lactantius (Divinae Institutiones, teológiai foglalat a pogány vallások és a filozófusok belső ellentmondásai ellen)
- Boethius (logica vetus – amíg az Organon elő nem kerül a Középkorban, addig B. marad a viszonyítási pont a logikában)
- Canterbury Szent Anzelm (Monologion, Proslogion, Cur Deus homo: Deus est id quo maius cogitari nequit. Valamint: Intelligo ut credam.)

Arab és zsidó filozófia

- 529-ben Jusztiniánosz császár bezáratta az Akadémiát (a keresztények levetik a görög bölcséletet)
- Al Farabi (870-950): perzsa, aki főleg Bagdadban élt. Arisztotelész kommentárok. Allah azonosítása a Hen-nel. (De intellectu et intellecto)
- Avicenna (Ibn Szina, 980-1037): arab, logika, természetfilozófia, arisztotelészi metafizika (Ipsum esse)
- Mose ben Maimon (1135-1204), zsidó, Cordoba (De expositione legum és A határozatlanok útmutatója: a törvény racionális megerősítése, ex nihilo). Újplatonikus és arisztoteléanus
- Averroës (Ibn Rusd, 1126-1198), arab, Cordoba-Marokkó, (kettős igazság, Arisztotelész-kommentárok)

Skolasztika (1228, Nagy Szent Albert kölni tanításától 1350-ig, William Ockam haláláig)

- Petrus Lombardus (1096-1164, Magister sententiarum), Szentenciás Könyv: *Sententiarum libri IV*, Péter főműve, amely a teljes katolikus hittudományt dolgozza fel. *I. könyve* a háromszemélyű Istenről, *II.* a teremtményekről és a bűnbeesésről, *III.* Krisztusról és a megváltásról, *IV.* a szentségekről és a végső dolgokról szól.
- Alexander Halensis, első ferences magister (Summa de anima), A Szentenciás Kommentárt használja.
- Szent Bonaventura (+1274) A hit rövid foglalata. (ágostoni: a lélek zarándokútja Istenbe, Itinerarium: Iszen nyomai, si Deus est Deus, Deus est – érzéki képzetek, voluntarizmus)
- Boldog Raimundus Lullus OFM harmadrendi (logikai gép, modern kibernetika)
- XIII. századi Summák:
 - Robert Grosseteste (Oxford), Summa philosophiae (Avicenna Metafizikájára épül, Roger Bacon hatása).
 - Albertus Magnus (+1280), Summa Theologica (1270), Compendium Theologiae (1268).
- Szent Tamás (1224-1274)
 1. Kommentárok a Szentíráshoz és Arisztotelészhez (pl. Metafizika, Organon).
 2. Summák: Summa contra Gentiles, Summa Theologiae (ego sum qui sum).
 3. Questio-k: Questiones disputatae (pl. De Veritate).
- Index Thomisticum (30 kötetben szabad polcon)
- Boldog Duns Scotus OFM
- William Ockham és a nominalizmus

Barokk (spanyol) másodskolasztika

- Francisco de Vittoria SJ (ius gentium), a Salamancai Iskola alapítója
- Francisco Suarez SJ, Metaphysica (Arisztotelész, filozófiai majd a Summát követő teológiai fejezetek)
- Fonseca, Vasquez és a XVII. századi jezsuiták

- Egyesek Raimundus Lullust (Mallorca, Földközi tenger) is ide számították.

Aeterni Patris (és a Dei Filius)

Az 1879. augusztus 4-én, Leó pápa pontifikátusának kezdetén megjelent *Aeterni Patris* filozófiai fordulatot jelentett az egyházi érvelésben. Az addigi, főleg az ellenreformáció idején kidolgozott filozófiai alapokat (Suarez, Bellarmin stb.) egy ősbibb forrásra, Aquinói Szent Tamásra történő hivatkozás kezdte felváltani XIII. Leó felhívásának hatására. Ennek oka, pedig az volt, hogy Szent Tamás tanítása és fogalomkészlete sokkal inkább alkalmas volt arra, hogy azzal a XX. század elején megjelenő eszmei, bölcséleti és társadalmi kihívásokra megfelelő választ lehessen adni.

Editio Leonina: XIII. támogatta Szent Tamás műveinek kritikai kiadását 1879-től.

Neoskolasztika

- előzmény: felvilágosodás és Kant. Ontologizmus, fideizmus, tradicionalizmus.
 - Victor Hertling, *Historische Beiträge zur Philosophie*
 - Garrigou-Lagrange és a *Revue Thomiste*
 - Természetjog, szemben a jogpozitivizmussal: Johannes Messner: *Naturrecht*, Victor Cathrein: *Moralphilosophie* (van zsebkönyv változata is, Sozialismus), Dietrich von Hildebrand
 - Perszonalizmus: Erich Przywara SJ, II. János Pál
 - Transzcendentális módszer: Joseph Maréchal, Karl Rahner
 - Újiskolasztika: Étienne Gilson (*Aquinas, A középkori filozófia története*), Jaques Maritain (*Az igazi humanizmus, a filozófia alapelvei, A garonne-i paraszt*), Magyarok között: Horváth Sándor
- Maritain felosztása: Logika – spekulatív filozófia: természetfilozófia, metafizika (kritika, ontológia, theodicea) – gyakorlati filozófia: művészetfilozófia, etika

Manualisztika

- **Cursus Complutensis:** az alcalaíak műve, egységes, skolasztikus tomista magyarázat Arisztotelész filozófiai műveihez. Nemcsak a kárm. kolostorokban, hanem 1627-től a salamancai egyetemen is használták (salamanticenses).
- BAC – Philosophiae Scolasticae Summa (XX. század elejétől)
- Albert Stöckl (Eichstätti ppük-i líceum tanára) – A bölcsélet tankönyve Aquinói Szent Tamás nyomán – XIX. század végi tankönyvsorozat magyarra is fordítva.
- Vicentio Remer SJ – Summa Philosophiae Scolasticae
Carolo Boyer SJ – Cursus Philosophiae
Ioannes Di Napoli, Manuale Philosophiae
Szerkezet: Logica Minor (fogalom) – Logica Maior (ítélet, következtetés) – Metaphysica: Cosmologia, Psychologia, Metaphysica Generalis – Theologia Naturalis – Ethica Generalis és Specialis

Fides et ratio

- II. JP. enciklikája 1998-ban. (Fides querens intellectum, Intellectus querens fides, Aquinói Szent Tamás időszerűsége)
- Ekkoriban: Arno Anzenbacher, Bevezetés a filozófiába
- Emerich Coreth SJ (1919-2006), Metaphysik

Filozófiatörténet a XX. században

- Hirschberger, Geschichte der Philosophie (2 kötet)
- Wilhelm Totok, Handbuch der Geschichte der Philosophy (6 kötet)
- Friedrich Ueberweg, Grundriss der Geschichte der Philosophie (XIX. századtól, neubearbeitet, kb. 20 kötet)
- Frederick Copleston SJ (1907-1994) – A History of Philosophy (10 kötet)
- Anthony Kenny filozófiatörténete

Lexikonok

- Historisches Wörterbuch zur Philosophy
- Metzler lexikonok (német)

- Enciclopedia filosofica (12 kötet, Bompiani – Milano, dir. Virgilio Melchiorre)

XX. századi keresztény politikai filozófia

- konzervativizmus – Molnár Tamás,
- demokráciafilozófia – Jaques Maritain,
- ker. pol. liberalizmus – John Courtney Murray SJ,
- valamint Bibó István egyes írásai, egalitárius demokrácia)

Magyar filozófia a XX. században

- Bergsonizmus (Dienes Valéria)
- Kantianizmus (Alexander Bernát), szubjektív idealizmus (Böhm Károly)
- Filozófiai kánon: Schütz Antal, A bölcsélet elemei, Brandenstein, A bölcsélet alapelvei majd Pauler Ákos, magyar filozófiai kánon újraírása (objektív idealizmus): Bevezetés a filozófiába c. könyve
Pauler felosztása: mi a filozófia – logika (tiszt logika, gondolkodástan, kritika) – etika – esztétika – metafizika (szubsztancia és alkalmazott metafizika – természet- és szellemfilozófia) – ideológia (fenomenológia, kategória, értékfilozófia)
- Esztétika (Sík Sándor 3 kötetes, Brandenstein Béla 1 kötetes műve)
- Filozófiatörténet (Kecskés Pál, Nyíri Tamás és Halasy-Nagy József)

Zsinat után:

- Magyar újskolasztika (Turgonyi Zoltán, Frenyó Zoltán)
- Transzcendentális ontológia (Weissmahr Béla)
- Bolberitz, Rokay, Nyíri, Kecskés, Turay

e. Egyházjog

Folyóiratok

- AAS
- Notitiae (Az Istentiszteleti és Szentségi Kongregáció értesítője)
- Communicationes és Nuntia (Törvényszövegek Pápai Tanácsa értesítője a nyugati és a keleti egyház számára, latin, olasz, angol, lásd:
<http://www.delegumtextibus.va/content/testilegislativi/it/pubblicazioni/riviste.html>)
- Seminarium (Nevelési Kongregáció)

- Periodica de Re Canonica (Gregoriana, latin, olasz, angol, spanyol..)
- The Jurist (Washintoni Katolikus Egyetem, angol)
- Archiv für katholisches Kirchenrecht (München, német)
- Iustum aequum et salutare (BTK)
- Ius Ecclesia (Santa Croce, olasz)
- Ius Canonicum (Navarra, spanyol)

Forrásszövegek

Zsinatok:

- Karl Joseph von Héfele – Henri Leclercq, *Konciliengeschichte* (1-4) és *Historie des conciles* (Héfele csinálta a németet, Leclercq aggiornálta a franciát)
(<https://zonaras.wordpress.com/2011/07/04/hefele-histoire-des-conciles/>)
- Mansi, J.D. (1692 – 1769) – *Sacrorum Conciliorum Nova Amplissima Collectio*
(http://www.documentacatholicaomnia.eu/25_Migne.html)
- Denzinger, DS és DH – elsőre (a magyar kiadás kevés, nincsenek benne latin szövegek.)
Nem egyeznek meg a szövegek a 3 kiadásban!
- COD - Giuseppe Alberigo-féle *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, Bologna 1973,
1 kötetes. Kánonokat és a zsinatok határozatait tartalmazza.)
- *Acta Synodalia* – II. VZs. (Kb. 30 nagy kötetben szabad polcon)

Magyar zsinatok szövegei:

- Péterffy Károly, Sacra concilis ecclesiae romano-catholicae in regno Hungariae celebrata ab anno Christi 1016. usque ad annum 1734.
- Batthiány Ignác, Leges ecclesiasticae regni Hungariae... Tomus I. Albae-Carolinae, 1785. (Ism. Mindenés Gyűjtemény 1789. II. 209. Allg. Liter. Ztg. 1789. I. 18. sz.) Tom II. III. Claudiopoli, 1827.
- Závodszy Levente, A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai, 1904
(http://jmvk.compunet.hu/szoveg/kiadvany_new/szentistvan.htm)

Pápák:

- Magnum Bullarium Romanum (Cherubini Laerzio, 5 kötet – a XIX. század elejéig)
http://www.documentacatholicaomnia.eu/01_60_1692-1692-Cherubini_Laerzio.html
- Acta Gregorii XVI és Acta Pii IX. (Magnum Bullarium után)
- ASS (1865-1908, http://www.documentacatholicaomnia.eu/01_01_9999-9990-Sancta_Sedes.html)
- AAS (1909-, neten uott)
- Theiner-féle kiadás és a Fraknoi-féle Monumenta Vaticana Hungariae

Joganyag:

- **Corpus Iuris Canonici**, legjobb az Emil Friedberg-féle kiadás (Roma, 1876-84. Csak az 1671-es lyoni kiadástól nevezzük Corpus Iuris Canonicinek.
 - o Decretum Gratiani (1140, a Bolognai Egyetemen kánonjog oktatására)
 - o Liber extra (1234, IX. Gergely bízta meg Penaforti Szent Raymundot, hogy dekretális gyűjteményt állítson össze)
 - o Liber sextus (1298, VIII. Bonifác megbízásából összegyűjtötték a IX. Gergely utáni joganyagot)
 - o Clementiae (1317, V. Kelemen)
 - o Extravagantes Ioannes XXII (1325/1500, magángyűjtemény, 1500-ban megjelent, a középkorban nem hivatkozták)
 - o Extravagantes communes (1500/1503, két kiadás)
- **Trienti Zsinat** Határozatai
- **1917-es kodifikáció**, Codex Iuris Canonici (1917, május 27, Cost. ap. Providentissima Mater Ecclesiae)

Alcide de Gasparri – Serédi Jusztinián: **Codex Iuris Canonici Fontes**, '17-es Codex forrásai a Corpust és a Trentói Zsinatot leszámítva, I-IX, Roma 1923-39.

- **Xavier Ochoa, Leges Ecclesiae post Codicem Iuris Canonici editae**- az 1917 után megjelent törvények (6 kötet)
- **CIC 1983** (II. János Pál, Cost. ap. Sacrae disciplinae leges)
 - I. Általános szabályok
 - II. Isten népe
 - III. Az Egyház tanító feladata
 - IV. Az Egyház megszentelő feladata
 - V. Az Egyház anyagi javai
 - VI. Büntető rendelkezések az Egyházban
 - VII. Az eljárások
- **Domingo Andrés Gutierrez** kiadja a Leges 7-10. kötetét, az új Codex forrásokkal megjelölt kiadását.

A 7. kötete a Leges Ecclesiae: Codices iuris canonici latini et orientales fontium annotatione aucti, Romae 1994. (Az utóbbi időben ez is feltünteteti oldalt az AAS oldalszámait.)
- II. János Pál, Cost. ap. **Pastor Bonus** (1988) – a Római Kúria szabályozása. (Pio Vito Pinto 2003-as kommentárja.)
- **Codex canonum ecclesiarum orientalium**, II. János Pál, Cost. ap. Sacri Canones, 1990. október 18.
- **Enchiridion Vaticanum**, A II. VZs. dokumentumait és az azóta megjelent jogszabályokat közli latin és olasz nyelven (oldalt feltüntetve az AAS oldalszámait).
- **Enchiridion del Sinodo dei Vescovi** (a püspöki szinódusok anyaga 2007-ig, 3 kötet)
- **Rota Romana** ítéletek 1909-2000 (30 kötet) – szabad polcon.

Kézikönyvek:

- A Trentói Zsinat után:
 - o Anaclet Reiffenstuel OFM (1642-1703), Ius canonicum universum (1746)
 - o Francis Xavier Schmalzgrueber SJ (1663-1735), Ius Ecclesiasticum Universum (4 kötet, első kiadás, 1817 Ingolstadt)
 - o Paul Hinschius (evangélikus, 1835-98), System des katholischen Kirchenrechts (6 kötet – történeti és analitikus bemutatása a Katolikus Egyház felépítésének)
 - o Franz Xavier Wernz SJ (1842-1914), Ius decretallium (1898–1914)

- Simon Aichner, *Compendium Iuris Ecclesiastici* (1874)
- A '17-es CIC után
 - Wernz- (Pedro)Vidal SJ, *Ius canonicum* (4 kötet)
 - Bened Ojetti SJ, *Commentarium in Codicem Iuris Canonici* (I. Normae generalis, II. De romana Curia), 1910.
 - Felix M. Cappello SJ
Tractatus Canonico-Moralis de Sacramentis, iuxta Codicem Iuris Canonici (3 kötet), 1927.
Summa Iuris publici Ecclesiastici, 1923.
Summa Iuris Canonici (3 kötet)
 - Anton Vermeersch SJ – J. Creusen, *Epitome Iuris Canonici* (3 kötet)
 - *Dictionaire de droit canonique* (R. Naz, 1935, 7 kötet)

 - Eduard Eichmann, *Lehrbuch des Kirchenrechts* (1926)
 - Dominicus Prümmer, *Manuale Iuris Canonici* (1922)
- A '83-as Codex után:
 - *Diccionario General de Derecho Canonico*, szótár 7 kötetben (Pamplona, 2012)
 - *Exegetical Commentary on the Code of Canon Law*, 8 kötet (Pamplona, 2004, van spanyolul is)
 - *Münsterischer Kommentar zur CIC* (befűzős, 6 kötet)
 - *Hanbuch des katholischen Kirchenrechts* (Haering-Rees-Schmitz, 2015; Listl-Schmitz, 1999, Listl-Müller-Schmitz, 1983)
 - *New Commentary on the Code of Canon Law* (Beal-Coriden-Green, 2000, 1 kötet)
 - *Il Codice di Diritto Canonico* (Luigi Chiapetta, 1986, 3 kötet)
 - Pio Vito Pinto: *Commento al Codice di Diritto Canonico* (2001), *Commento al Codice dei Canoni delle Chiese Orientali* (2001), *Commento alla Pastor Bonus e alle norme sussidiarie della Curia Romana* (2003)
- Kánonjogi könyvek magyar nyelven:
 - Lakics Zsigmond, *Ius ecclesiasticum* (XVIII. század eleje, 3 kötet)
 - Szvorényi Mihály, *Ius publicum* (generalis, specialis, Veszprém 1803)
 - Konek Sándor, *Egyházjogtan kézikönyve*, Bp. 1900.

- Sipos István, Egyházi perrendtartás (Pécs, 1923), Az új egyházi törvénykönyv (Pécs, 1918), Enchiridion Iuris Canonici (Bp. 1947)
- Sipos István – Gálos László, A katolikus házasságjog rendszere (Bp. 1960)
- Bánk József, Connubia Canonica (Herder 1959)
- Bánk József, Kánoni jog I-II (Budapest, 1960.1962)
- Erdő Péter, Egyházjog, kommentált CIC-kiadás, AZ egyházjog teológiája, Az egyházjog forrásai
- A KJPI sorozata
- Magyar nyelvű CCEE kiadás Nyíregyházán
2012, Rihmer Zoltán fordítása, A Keleti Egyházak Kánonjainak Törvénykönyve,
(https://www.nyirgorkat.hu/mediatar/dokumentumok/0001_Keleti_Kodex.pdf)
2003-ban Hollós János fordítása, Jegyzetek a Keleti Egyházak Törvénykönyvéhez I-II.
- Egyházmegyei jog:
 - Az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye Zsinati Könyve (egyházmegyei zsinat, 1993)
 - Egyházmegyei körlevelek

Galérián: főleg jogi anyag, sztem EP tanszéki könyvtára

Dizionario degli istituti di perfezione (5 kötet)

f. Egyháztörténelem

Folyóiratok

- Magyar Sion (Egom)
- Magyar Egyháztörténeti Vázlatok (Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia munkaközösség)
- Archivum Historiae Pontificae (Gregoriana, olasz stb.)
- Revue d'histoire ecclésiastique (Lovain, van benne bibliográfia!!)
- Századok (MTA)

Források

- Euzébiusz és Szókratész Egyháztörténete

Monográfiák

- Marx-Bilkey, A Katolikus Egyház története
- Bangha Béla – Íjjas Antal, Egyháztörténet I-VIII.
- Szántó Konrád I-III.
- Adriányi, Az egyháztörténet kézikönyve stb.
- Török (Egyháztörténelem, A magyar egyház évezrede, Keresztény századok)
- Pierre Pierard, A Katolikus Egyház története
- Jedin, A zsinatok története

- Hubert Jedin, Handbuch der Kirchengeschichte, Herder 1962-79. (10 kötet)
- Ludwig von Pastor, Geschichte der Papste (16 kötet)
- Histoire de L'Église (20 kötet)
- Guerrio-Traniello Storia della Chiesa (30 kötet)
- Bizantinológiai Intézet

- Reallexion für Antike und Christentum (10 kötet)
- Lexikon des Mittelalters (9 kötet)
- Nuovo dizionario patristico e di antichità cristiane (5 kötet)

g. Pasztorálteológia és liturgika

Folyóiratok

- Praeconia
- Katolikus pedagógia (Apor Vilmos Katolikus Főiskola)
- Papi lelkiesség
- Diakonia (Internazionale Zeitschrift für die Praxis der Kirche, Herder, német)
- Ecclesia Orans (San Anselmo, olasz stb.)

Kézikönyvek

- Radó Polikárp, Enchiridion liturgicum I-II, Herder 1961.
- Josef A. Jungmann, A szentmise, Prugg 1977.
- Ludovico Trimeloni, Compendio della liturgica pratica, 1958, 1963, 2007.
- Adolf Adam – Winfried Haunerland, Corso di liturgia, Freiburg 2012.
- Massimo del Pozzo, La giustizia nel culto, Roma 2013.
- Cesare Giruado, In unum corpus, Trattato mistagogico sull'eucaristia, Roma 2000.

Lexikonok

- Dictionaire d'archéologie chrétienne et de liturgie (30 kötet)
- Dictionnaire de Spiritualité (30 kötet)
- Várnagy Antal, Liturgika
- Michael Kunzler, Az egyház liturgiája, Agapé 2005. (AMATECA sorozat)
- Török József, Adoremus, Ecclesia 2004.
- R. Guardini, Örökmécs, SzIT 1983.

Misekönyv kiadások (RMÁR)

Szertartáskönyv kiadások előszava és rendelkezései

Homiletikai Direktórium (Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció, 2015.)

6.Hogyan kezdünk dolgozatot írni?

Szakdolgozatot egyetemi tanulmányaik végén írunk. Ekkora kezdjük megérteni a teológiai tudomány lényegét. Elképzelhető, hogy tehetségesebb diákok erre az időre képesek lesznek önálló kutatás alapján jó munkát írni, a legtöbbször azonban inkább csak rendezik az összegyűjtött anyagot. Ez ollózás vagy kompiláció. És ez is lehet jó munka, figyelve arra, hogy elkerüljük a másolást és munkánk ne legyen plágium. Aki csupán kompilált, az is végezhetett komoly tudományos munkát. És ezen a szinten meg is kell elégednünk ennyivel.

Mi a plágium? Plágiumnak vagy plagizálásnak nevezik azt a cselekedetet, ha valaki egy másik ember (az eredeti szerző) munkáját saját publikált munkájában hivatkozás, forrás megjelölés és/vagy szerzői engedély nélkül felhasználja, azt sajátjaként tünteti fel, és ezzel az eredeti szerző jogait sérti. A szó eredete a latin *plagiare*, ami azt jelenti, hogy "gyermeket vagy rabszolgát rabolni", a *plagiarius* jelentése emberrabló, lélekkufár. A plágium fogalmát különböző értelemben használják. Egyesek szerint a plágium nem jár feltétlenül szerzői jog megsértésével (pl. diplomamunkában hivatkozás nélküli idézés olyan műből, aminek a védelmi ideje lejárt, tehát közkinccs), és a szerzői jog megsértése sem feltétlenül plágium (pl. jogvédett műből az idézést meghaladó mértékű felhasználás forrásmegjelöléssel). Plágiumnak számít az is, ha valaki a saját írását idézőjel nélkül egy az egyben bemásolja, de az is, ha valaki ugyanazt az írást más-más címeken kiadja.

Nyilvánvaló szabályok íráskor:

1. A téma feleljen meg a jelölt érdeklődési körének (és kapcsolódjék eddigi olvasmányaihoz, kulturális nézeteihez)
2. A felhasználandó források legyenek hozzáférhetőek (fizikailag, anyagilag)
3. A felhasználandó források legyenek kezelhetőek és feleljenek meg a jelölt kulturális szintjének (akár a nyelvüket tekintve)
4. A kutatási módszer feleljen meg a jelölt felkészültségének.

Témaválasztás:

A témát egy-egy szemináriumon, műhelymunkán a tanár jelöli ki. Ha azonban a mi döntésünk a témaválasztás, akkor legyünk körültekintőek.

Tegyük fel a kérdést: Ki vagyok én? Mi az érdeklődési köröm? Milyen műveltséggel és nyelvtudással rendelkezem? Rendelkezem-e megfelelő előzetes ismerettel a tudományterületről?

A témavezető személye fontos: Ismernie kell a témát. Ismernie kell engem. Tudnom kell vele együtt dolgozni.

Előzetesen ismernem kell a könyvtárat. Ha a saját könyvtárunk nem elegendő, akkor esetleg be kell iratkoznom más könyvtárakba.

Ha megvan a téma, tegyem fel magamnak a *kutatási kérdésem*et és válaszoljam is meg azt. Nem baj, ha közben akár változik is, de ez határozza meg a munkámat. Kutatási kérdés: egy maximum 2-3 soros kérdés, amelyben összefoglalom a munkámat és egyben megfogalmazom annak újdonságát.

Vázlatkészítés:

Téma kiválasztása. Cím megfogalmazása. Ideiglenes tartalomjegyzék összeállítása. Ezután előbb enciklopédiák, lexikonok és szótárak, majd a fontosabb szakfolyóiratok áttekintése. Ezt követően a bibliográfia összeállítása. (Netes könyvtárkatalógusok, illetve bibliográfia-kötetek segítenek.)

Segíthet az írást előkészíteni az ún. cetlizés, cédulázás: ilyenkor kulcsszavak, szerzők vagy források szerint rendezzük az összegyűjtött adatokat.

Az írásnál figyeljünk:

A megfelelő címlapra (lásd mellékletben). A címlapot sosem számozzuk.

A tartalomjegyzékre, melyek címsorokkal megírt fejezetcímekkel készítsünk el.

A bibliográfiára, melyet csoportosítanunk kell. (Pl. forrásszövegek, lexikonok, tanulmányok, jegyzetek, cikkek.)

Figyeljünk arra, hogy a bibliográfia végén mindig tüntessünk fel rövidítés-jegyzéket.

Figyeljünk arra, hogy a lábjegyzeteink a megfelelő és az írás során végig ugyanazt a metodológiát kövessék.

Figyeljünk a nyelvhelyességre is. Ha bizonytalanok vagyunk, jó megnézni a legfrissebb (!) helyesírási szabályzatot.

Gyakorlati segítség:

- Címlapminták (bacca, lic, dr) melléklete
- Lábjegyzet és tartalomjegyzék szerkesztése (kivetítve)
- betűméret-, sorköz-szabvány
- oldalszám követelmények
- Lábjegyzet-szabvány mellékleten

7. Minták

PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
HITTUDOMÁNYI KAR

2. SZÁMÚ KERESZTÉNY BÖLCSELETI TANSZÉK

A korai sztoikus iskola
Szakdolgozat

Készítette: Gájer László

Témavezető: DDr. Rokay Zoltán

Budapest, 2007.

PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
HITTUDOMÁNYI KAR

2. SZÁMÚ KERESZTÉNY BÖLCSELETI TANSZÉK

**A szabadság fogalma az antik filozófiában a
hellenizmus korának kezdetén**
Licentiadolgozat

Készítette: Gájer László
Konzulens: DDr. Rokay Zoltán

Budapest, 2009.

PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
HITTUDOMÁNYI KAR

Gájer László

XIII. Leó pápa megnyilatkozásainak filozófiatörténeti előzményei (Különös tekintettel a vallásszabadságra)

Dissertatio ad Doctoratum

Témavezető: DDr. Rokay Zoltán

Budapest, 2013

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék.....	56
Irodalomjegyzék.....	58
Rövidítések.....	68
Bevezetés.....	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
I. Történeti előzmények.....	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
1. Vallásszabadság a Szentírásban	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
1.1. Vallási türelem az Ószövetségben: Isten, istenek, kultuszok, hamis próféták	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
könyvjelző nem létezik.	
1.2. Vallási türelem az Újszövetségben	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
2. A patrisztikus kor	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
2.1. Az Egyház és az állam viszonya az egyházatyák írásaiban a konstantini fordulat előtt	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
.....	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
2.1.1. Tertullianusz és Laktanciusz	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
2.1.2. Adalékok Szent Cipriántól és Órigenésztől.....	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
2.2. Vallásszabadság a konstantini fordulat után	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
2.2.1. Szent Ágoston (354-430)	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
2.2.2. Szent Geláziusz pápa (492-496).....	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
2.3. A patrisztikus kor – összefoglalás	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
3. A középkor	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
3.1. Bevezetés.....	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
3.2. A hitetlenekhez való viszony	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
3.3. Keresztes hadjáratok és erőszakos térítések	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
3.4. Az eretnekekkel szemben tanúsított hozzáállás	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
3.5. Véggöveztetések.....	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
4. A hitújításra adott politikai válaszok.....	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
4.1. Luther Márton (1483-1546)	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
4.2. Német-Római Birodalom	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
4.3. Franciaország	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
4.4. Lengyelország	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
5. Filozófiai elméletek a vallási türelemről az Újkorban ..	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
5.1. Hugo Grotius (1583-1645).....	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
5.2. John Locke (1632-1704)	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
5.3. Immanuel Kant (1724-1804).....	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
6. Egy történelmi kitekintő: az Amerikai Egyesült Államok	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
létezik.	
II. Állameszme és vallásszabadság a századfordulón a Katolikus Egyházban	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
könyvjelző nem létezik.	
1. XVI. Gergely, <i>Mirari vos</i> (1832)	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
1.1. Az európai tolerancia – előzmények	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
1.2. Hugo Félicité Robert de La Mennais (1782-1854) ..	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
1.3. A <i>Mirari vos arbitramur</i> enciklika (1832. 08. 15.) ..	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
1.4. A <i>Singulari nos</i> enciklika (1834. 06. 25.)	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
2. IX. Piusz, <i>Quanta cura</i> (1864).....	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
2.1. A <i>Quanta cura</i> enciklika (1864. 12. 08.)	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
2.2. <i>Syllabus complectens praecipuos nostrae aetatis errores</i> (1864. 12. 08.).....	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
könyvjelző nem létezik.	
3. A „tézis-hipotézis” elmélete.....	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
4. XIII. Leó pápa (1878-1903)	Hiba! A könyvjelző nem létezik.

- 4.1. Korrajz.....**Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
- 4.2. Tanításának vázlata**Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
- 4.2.1. Isten tekintélye az emberek felett.....**Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
- 4.2.2. A két hatalom egymáshoz való viszonya**Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
- 4.2.3. Az államvallás kérdése.....**Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
- 4.3. XIII. Leó pápa enciklikáinak összefoglaló bemutatása.....**Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
- 4.3.1. *Diuturnum illud* enciklika (1881. 06. 29.).....**Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
- 4.3.2. *Quod apostolici muneris* enciklika (1878.12.28.).....**Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
- 4.3.3. *Immortale Dei* enciklika (1885.11.01.)**Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
- 4.3.4. *Libertas, praestantissimum* enciklika (1888. 06. 20.) ...**Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
- 4.3.5. *Sapientiae christianae* enciklika (1890. 01. 10.).....**Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
- 4.3.6. *Graves de communi* enciklika (1901. 01.18.)...**Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
- 4.3.7. *Au milieu des sollicitudes* enciklika (1892. 02. 16.).....**Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
- 4.3.8. *Notre consolation* levél (1892. 05. 03.).....**Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
- 4.4. XIII. Leó pápa tanítása a bemutatott források alapján**Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
- 4.4.1. Egyház és állam viszonya (A *Diuturnum illud*, 1881; a *Quod apostolici muneris*, 1878; és az *Immortale Dei*, 1885 enciklikák alapján) .**Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
- A. Történelmi háttér**Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
- B. A népfenség elvének értelmezése**Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
- C. A reformáció hatásai.....**Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
- D. A társadalom alapjai az emberben.....**Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
- E. Az emberek alapvető egyenlősége.....**Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
- F. A két hatalom természete**Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
- G. Több személyű vezetés, választások útján szerzett hatalom**Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
- H. A törvényes hatalomnak való engedelmesség.....**Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
- I. Az ember joga a valláshoz és annak nyilvános gyakorlásához.... **Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
- J. A keresztény alapokon megszervezett társadalom következményei **Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
- K. Következtetések.....**Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
- 4.4.2. Az emberi szabadság kérdése (A *Libertas*, 1888 enciklika alapján)..... **Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
- A. Bevezetés.....**Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
- B. A szabadság természete**Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
- C. Az ész határozza meg a szabad akaratot.....**Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
- D. Az egyes szabadságjogok.....**Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
- 4.4.3. Az állampolgári kötelezettségek (A *Sapientiae christianae*, 1890 enciklika alapján).....**Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
- A. Bevezetés.....**Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
- B. A hatalom és a szabadság eredete, mint a társadalom rendjének záloga..... **Hiba! A könyvjelző nem létezik.**

4.4.4. A kereszténység és a demokrácia (Az <i>Au milieu des sollicitudes</i> , 1892 enciklika; a <i>Notre consolation</i> , 1892 levél és a <i>Graves de communi</i> , 1901 enciklika alapján)	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
.....	
A. A franciaországi események következményei az egyházi tanításban	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
könyvjelző nem létezik.	
B. A demokrácia keresztény fogalma	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
C. A <i>Graves de communi</i>	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
Végső következtetések	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
Zárszó	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
Sommario	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
Függelék (Fordítások)	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
1. XIII. Leó – Libertas	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
2. XIII. Leó – <i>Au milieu des sollicitudes</i>	Hiba! A könyvjelző nem létezik.

Irodalomjegyzék

Cikkek:

- ACSAY A., *A lelkiismereti szabadság*, in *Hittudományi Folyóirat* 7 (1896) 466-473.
- AUBERT, R., *Die Religionsfreiheit von „Mirari vos” bis zum „Syllabus”*, in *Concilium* 1 (1965) 584-591.
- BEA, A., *Die Kirche und die Religionsfreiheit, Ein Kommentar zur Konzilerklärung über die Religionsfreiheit*, in *Stimmen der Zeit* 177 (1966) 241-253.
- BEA, A., *Religiöse Freiheit und Wandlungen der Gesellschaft*, in *Stimmen der Zeit* 173 (1964/65) 321-333.
- BEVENOT, M., *Thesis and hypothesis*, in *Theological Studies*, 15 (1954) 440-446.
- BÖCKENFÖRDE, E.-W., *Die Bedeutung der Konzilerklärung über die Religionsfreiheit*, in *Stimmen der Zeit* 111 (1986) 303-312.
- BÖCKENFÖRDE, E.-W., *Religionsfreiheit als Aufgabe der Christen*, in *Stimmen der Zeit*, 176 (1965) 199-212.
- CSERTŐ GY., *A jogrend felépülése Szent Tamásnál*, in *Bölcséleti Közlemények* 10 (1944) 1-9.

- ERDŐ P., *A vallásszabadság egyházjogi szempontból*, in Uő., *Az élő egyház joga*, Budapest 2006, 136-142.
- ERRÁZURIZ, M., C., J., *La persona nell'ordinamento canonico*, in *Ius Ecclesiae* 10 (1998) 3-36.
- HUNTINGTON, S., P., *The Clash of Civilizations?*, in *Foreign Affairs*, 72 (1993. nyár) 22-49.
- GARRISSON, J., *Bancal, imparfait, exceptionnel: l'Édit de Nantes*, in *Réforme* 23 (1985) 11-14.
- KOZÁRI GY., *Az Egyház és a demokrácia*, in *Bölcséleti Folyóirat* 21 (1906) 56-80.
- KÜHNELT-LEDDIHN, E. VON, *Katholische Toleranz*, in *Wort und Wahrheit* 4 (1949) 342-353.
- LECLERC, J., *Die Religionsfreiheit im Lauf der Geschichte*, in *Concilium* 2 (1966) 567-575.
- MURRAY, J., C., *Die Erklärung über die Religionsfreiheit*, in *Concilium* 2 (1966) 319-326.
- MURRAY, J., C., *Leo XIII: Two Concepts Of Government*, in *Theological Studies* 14 (1953) 551-567.
- MURRAY, J., C., *Leo XIII: Separation of Church and State*, in *Theological Studies* 14 (1953) 145–314.
- MURRAY, J., C., *Leo XIII on Church and State: The General Structure of the Controversy*, in *Theological Studies* 14 (1953) 1–30.
- MURRAY, J., C., *Leo XIII: Two Concepts of Government: Government and the Order of Culture*, in *Theological Studies* 15 (1954) 1–33.
- MURRAY, J., C., *The Church and Totalitarian Democracy*, in *Theological Studies* 14 (1952) 525–63.
- PACZOLAY P., *A legfőbb hatalom eredete (Újkori államelméletek)*, in *Rubicon* VIII/72 (1997) 25-29.
- PACZOLAY P., *Az állam és egyház elválasztásának magyar modellje*, in *Világosság* 2002/8-9, 104-112.
- PRIBILLA, M., *Dogmatische Intoleranz und bürgerliche Toleranz*, in *Stimmen der Zeit* 144 (1949) 27-40.
- PUSKÁS A., *A szabadság értelmezései és etikai rendszerek*, in *Teológia* (2004. 1-2) 55-75.

- RATZINGER, J. – HABERMAS, J., *Ami megelőzi a politikát. A szabadelvű társadalom erkölcsi alapjairól*, in *Mérleg* 40 (2004/1) 71-90.
- RÉZBÁNYAY J., *XIII. Leó pápasága*, in *Bölcseleti Folyóirat* 4 (1893) 17-41.
- ROKAY Z., *Egy orvos az etikáról, Istenről és a vallási türelemről*, in *Teológia* (2004/3-4.) 165-173.
- SANKOVICS I., *A lelkiismeretszabadság*, in *Bölcseleti Folyóirat* 18 (1903) 523-554.
- SANKOVICS I., *A lelkiismeretszabadság*, in *Bölcseleti Folyóirat* 19 (1904) 1-71.
- WOJAK, T., *A lengyel reformáció döntő eseménye, A Varsói Konföderáció 1573-ban*, in *Theológiai Szemle* 21-23 (1974/1-2) 79-86.

Monográfiák:

- ACERBI, A., *La Chiesa nel tempo. Squadri sui progetti di relazioni tra Chiesa e società civile negli ultimi cento anni*, Vita e pensiero, Milano 1979.
- ADRIÁNYI G., *Az egyháztörténet kézikönyve*, Szent István Társulat, Budapest 2001.
- BAXLEY, A., M., *Kant's theory of virtue*, Cambridge University Press, Cambridge 2010.
- BEDOUELLE, G., *La storia della Chiesa*, Jaca Book, Amateca manuali di teologia cattolica, Milano 1993
- BERGA, A., *Un prédicateur de la Cour de Pologne sous Sigismond III*, Société française d'impression, Paris 1916.
- BILLOT, L., *De Ecclesia Christi*, Ex Typographia Polyglotta, Roma 1903.
- BITA D., *A katholika egyház isteni szervezete*, „Hunyadi Mátyás” Intézet, Budapest 1883.
- BOLBERITZ P. – GÁL F., *Aquinói Szent Tamás filozófiája és teológiája*, Ecclesia, Budapest 1987
- BRANDT, G. *Historie der Reformatie en andere kerkelyke Geschiedenissen in en de Nederlanden*, Amsterdam 1677.
- BULTMANN, R., *Az Újszövetség teológiája*, Osiris Kiadó, Budapest 2003.
- CAREY, D., *Locke, Shaftesbury, and Hudcheson, Contesting Diversity in the Enlightenment and Beyond*, Cambridge University Press, Cambridge 2005.
- CATHREIN Gy., *Erkölcshölceselet I- II.*, A csanád-egyházmegyei sajtó nyomása, Temesvár 1901.

- CATHREIN, V., *Der Socialismus*, Herder'sche Verlagshandlung, Freiburg in Breisgau 1898.
- CASSIRER, E., *Kant élete és műve*, Osiris Kiadó, Budapest 2001.
- CASSIRER, E., *Rousseau, Kant, Goethe*, Atlantisz Kiadó, Budapest 2008.
- CAYGILL, H., *A Kant Dictionary*, UK: Blackwell Reference, Oxford 2000.
- CHADWICK, O., *A History of the Popes 1830-1914*, Oxford University Press, Oxford 2002.
- COLMAN, J., *John Locke's Moral Philosophy*, Edinburgh University Press, Edinburgh 1983.
- D'AMORE, B. (a cura di), *Tommaso D'Aquino nel I centenario dell'enciclica „Aeternae Patris”*, Società Internazionale Tommaso D'Aquino, Roma 1979.
- DRUFFEL, A. – BRANDI, K., *Briefe und Akten zur Geschichte des 16. Jahrhunderts*, Hrg. Bei der königlichen Akademie der Wissenschaft, München 1896.
- DUBNOV, S., *A zsidóság története*, Gondolat Kiadó, Budapest 1991.
- EICHMANN, E., *Königs- und Bischofsweihe*, Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, München 1928.
- FÜLÖP E. – OCSKAY GY. – POGONYI SZ. (szerk.), *Szabadság és/vagy egyenlőség, Tocqueville tanulmányok*, Politikai Filozófia Közhasznú Alapítvány, Pilismarót 2006.
- GILSON, E., *A középkori filozófia szelleme*, Paulus Hungarus/Kairosz, Budapest 2000.
- GRIM, B., J. – FINKE, R., *The Price of Freedom Denied*, Cambridge University Press, New York 2011.
- GRASSI, O., *Il filosofo e la fede*, Rusconi, Milano 1989.
- GUERRIERO, E. (a cura di), *La Chiesa e la modernità*, Famiglia Cristiana, Milano 2005.
- GUERRIERO, E. (a cura di), *I cattolici e la questione sociale*, Famiglia Cristiana, Milano 2005.
- GUTTMANN, J., *Kants Gottesbegriff*, Kantstudien, Ergänzung im Auftrag der Kantgesellschaft, 1906, reprint Würzburg 1970.
- HAENCHEN, E., *Die Apostelgeschichte*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1959.
- HALMAI G. – TÓTH G., A., *Emberi jogok*, Osiris Kiadó, Budapest 2003.
- HAMER, J. – CONGAR, Y., *Die Konzilerklärung über die Religionsfreiheit*, Verlag Bonifatius-Druckerei, Paderborn 1967.
- HASSE, J., G., *Letzte Äußerungen Kants von einem seiner Tischgenossen*, Königsberg 1804.

- HORVÁTH S., *Örök eszmék és eszmei magvak Szent Tamásnál*, Szent István-Társulat, Budapest 1944.
- HORVÁTH P., *Philosophia perennis, a modern katolikus gondolkodás története*, Kairosz Kiadó, Budapest 2008.
- HÖFFNER, J., *Christliche Gesellschaftslehre*, Presseamt des Erzbistums Köln, Köln 1975.
- HUNT, G. (ed.), *The Writings of James Madison*, G. P. Putman's Sons, New York 1901.
- HUNTINGTON, S., P., *A civilizációk összezapása és a világtrend átalakulása*, Európa Kiadó, Budapest 2008.
- HUSZÁR E., *A katolikus házasságjog rendszere*, Szent István-Társulat, Budapest 1928.
- IBRÁNYI F., *Ethica secundum S. Thomam et Kant*, Collegio Angelico, Roma 1931.
- KECSKÉS P., *A keresztény társadalomszemlélet irányelvei*, Jel Kiadó, Budapest 2001.
- KECSKÉS P., *A bölcselet története főbb vonásaiban*, Szent István-Társulat, Budapest 1943.
- KENDEFFY G., *Mire jó a rossz? Lactantius teológiája*, Kairosz Kiadó, Budapest 2006.
- KNÖPFLER, A., *Lehrbuch der Kirchengeschichte*, Herder, Freiburg in Breisgau 1920.
- KRÁNITZ M. (ed.), *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai negyven év távlatából 1962-2002*, Szent István Társulat, Budapest 2002.
- KRZYSTECZKO, H. (Hrsg.), *Europa christlich gestalten, Festschrift für Prof. Dr. Lothar Roos zum Abschluss seines Wirkens an der Schlesischen Universität*, Drukarnia Archidiecezjalna w Katowicach, Katowice 2005.
- LECLER, J., *Geschichte der Religionsfreiheit I-II.*, Schwabenverlag, Stuttgart 1965.
- LECLER, J., *Histoire de la tolérance au siècle de la réforme*, Les Presses de L'Université Laval, Paris 1955.
- LLOYD THOMAS, D., A., *Routledge Philosophy Guide Book to Locke on Government*, Routledge, London-New York 1995.
- LUDASSY M., *A francia felvilágosodás morálfilozófiája*, Gondolat Kiadó, Budapest 1975.
- LUSTIGER, J.-M., *Emberhez méltón*, Vigília Kiadó, Budapest 1997.
- MACK, E., *John Locke*, Continuum International Publishing Group, London-New York 2009.
- MAROTO, P., *Institutiones Iuris Canonici*, Roma 1921.
- MARQUARD, O., *Az egyetemes történelem és más mesék*, Atlantisz Kiadó, Budapest 2001.

- MOÓR GY., *Jogfilozófia*, Püski Kiadó, Budapest 1994.
- MURRAY, J., C., *Religious Liberty: An End and a Beginning*, the Macmillan Company, New York 1966.
- NAGY J., *A filozófia története*, Pantheon Irodalmi Intézet, Budapest 1927.
- NOTH, M., *Die Welt des Alten Testaments*, Verlag von Alfred Töpelmann, Berlin 1953.
- OTTAVIANI, A., *Institutiones Iuris Publici Ecclesiastici*, Typis Polyglottis Vaticanis, Vatican 1935.
- PIZZORNI, R., *Il diritto naturale della origini a S. Tommaso d'Aquino*, ESD, Bologna 2000.
- PRIETO, V., *Diritto dei rapporti tra Chiesa e società civile*, EDUSC, Roma 2003.
- POHLENZ, M., *Die Stoa II.*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1949.
- RAHNER, H., *Abendlandische Kirchenfreiheit*, Benziger, Einsiedeln 1943.
- ROKAY Z., *Filozófiai antropológia*, Szent István Társulat, Budapest 2000.
- ROMMEN, H., *Die ewige Wiederkehr des Naturrechts*, Verlag Jakob Henger, Leipzig 1934.
- ROSSI, J., P. - WREEN, M., *Kant's Philosophy of Religion Reconsidered*, Indiana University Press, Bloomington-Indianapolis 1991.
- RÓZSA H., *Isten a kezdet és a vég*, Szent István Társulat, Budapest 2010.
- SANDBACH, F., H., *The Stoics*, Bristol University Press, Bristol 1989.
- SAFLEY, T., M. (ed.), *A Companion to Multiconfessionalism in the Early Modern World*, Brill, Leiden–Boston 2011.
- SÁRY P., *Pogány birodalomból keresztény birodalom*, Szent István Társulat, Budapest 2009.
- SCHNACKENBURG, R., *Die Kirche im Neuen Testament*, Herder, Freiburg-Basel-Wien 1963.
- SHERIDAN, P., *Locke, A Guide for the Perplexed*, Continuum International Publishing Group, New York-London 2010.
- STEPHANI, J., *Institutiones Juris Canonici*, Frankfurter Ausgabe 1612.
- STRAUSS, L., *Természetjog és történelem*, Pallas Stúdió – Attraktor Kft., Budapest 1999.
- SZVORÉNYI M., *Ius publicum*, Typis Michaelis Sammer, Wetzprimii 1803.
- TAPARELLI D'AZEGLIO, L., *Saggio teoretico di diritto naturale appoggiato sul fatto*, Livorno 1851.
- TARQUINI, C., *Iuris ecclesiastici publici*, Ex typographia poliglotta, S. C. De Propaganda Fide, Roma 1896.

- TORELL, J.-P., *Aquinói Szent Tamás élete és műve*, Osiris Kiadó, Budapest 2007.
- TÖRÖK J., *Egyetemes egyháztörténelem I.*, Szent István Társulat, Budapest 1999.
- VANYÓ L., *Az ókeresztény egyház irodalma I.*, Szent István Társulat, Budapest 2000.
- VERMEERSCH, A., *Die Toleranz*, Herdersche Verlagshandlung, Freiburg im Breisgau 1914.
- VOEGELIN, E., *The New Science of Politics*, University of Chicago Press, Chicago 1952.
- WEBER, W., *Kirche und Demokratie, Kirche und Demokratie*, Katholische Soziallehre in Text und Kommentar, Heft 9., Köln 1978.
- WENZEL G., *Európai jogtörténet*, Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, Buda 1870.
- WINSNES, A., H., *Jaques Maritain, Saggio di Filosofia Cristiana*, Società Editrice Internazionale, Torino 1960.
- WOLFF, H., W., *Az Ószövetség antropológiája*, Harmat Kiadó, Budapest 2003.

Lexikonok:

- BRUGGER, W. (szerk.), *Filozófiai lexikon*, Szent István Társulat, Budapest 2005.
- DÖPP, S. - GEERLINGS, W. (Hrsg.), *Lexikon der antiken christlichen Literatur*, Herder, Freiburg- Basel-Wien 2002.
- FITZGERALD, A. (ed.), *Agostino, Dizionario enciclopedico*, Città Nuova, Roma 2007.
- GERŐ L. (szerk.), *A Pallas nagy lexikona*, Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest 1893-1900.
- HÜNERMANN, P. - HILBERATH, B., J. (Hrsg.), *Herders theologischer Kommentar zum Zweiten Vatikanischen Konzil*, Herder, Freiburg-Basel-Wien 2005.
- HÖFER J. - RAHNER, K. (Hrsg.), *Lexikon für Theologie und Kirche, zweite, völlig neu bearbeitete Auflage, Das zweite Vatikanische Konzil, II.*, Herder, Freiburg-Basel-Wien 1967.
- KITTEL, G. - BAUERNFEIND, O. (Hrsg.), *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, Kohlhammer, Stuttgart 1957.
- MARTHALER, B., L. (ed.), *The New Catholic Encyclopedia*, Thomson/Gale, Washington, D.C. 2003.
- RAHNER, K., (Hrsg.), *Sacramentum mundi*, Herder, Freiburg-Basel-Wien 1969.
- REICKE, B., ROST, L. (Hrsg.) *Biblisch-historisches Handwörterbuch*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1966.

Pápai megnyilatkozások:

- III. Ince, Decr., *Licet perfidia Iudeorum*, 1199.IX.15., in DH 772-773.
- *Acta Gregorii XVI*, Ausg. Bernasconi, Roma 1901.
- *Acta Pii IX.*, Graz 1971.
- XVI. Gergely, Enc., *Mirari vos*, 1832.08.15., in *Acta Gregorii XVI*, Ausg. Bernasconi, Roma 1901, 169-174., valamint ASS 4 (1868) 336-345. Vö. továbbá DH 2730-2732.
- XVI. Gergely, Enc., *Singulari nos*, 1834.06.25., in *Acta Gregorii XVI*, Ausg. Bernasconi, Roma 1901, 434.
- XIII. Leó, Enc., *Aeterni Patris*, 1879.08.04., in ASS 20 (1879) 97-115.
- XIII. Leó, Enc., *Au milieu des sollicitudes*, 1892.02.16., in ASS 24 (1891/92) 519-529.
- XIII. Leó, Litt., *Cum multa sint*, 1882.12.08., in ASS 15 (1882) 241-246.
- XIII. Leó, Litt., *Da grave sventura*, 1886.08.22, in ASS 11 (1878) 274-283.
- XIII. Leó, Enc., *Diuturnum illud*, 1881.06.29., in ASS 14 (1881) 3-14.
- XIII. Leó, Enc., *Graves de communi*, 1901. 01.18., in ASS 33 (1900/1) 385-396.
- XIII. Leó, Enc., *Immortale Dei*, 1885.11.01., in ASS 18 (1885) 161-180.
- XIII. Leó, Enc., *Libertas praestantissimum*, 1888.06.20., in ASS 20 (1887/88) 593-613., magyarul Kis J., (ford.) in *Bölcseleti Folyóirat* 3(1888) 379-404.
- XIII. Leó, Litt. *Notre consolation*, 1892.05.03., in ASS 24 (1891/92) 641-647.
- XIII. Leó, Ep. *Pastoralis vigilantiae*, 1891.06.25., in ASS 24 (1891/92) 65-70.
- XIII. Leó, Enc., *Quod apostolicis muneris*, 1878.12.28., in ASS 11 (1878), 372-379.
- XIII. Leó, Enc. *Quod multum*, 1886.08.22, in ASS 19 (1886/87) 97-106.
- XIII. Leó, Enc., *Rerum novarum*, 1891.05.15. in ASS 23 (1890/91) 641-670.
- XIII. Leó, Enc. *Sapientiae christianae*, 1890.01.10., in ASS 22 (1889/90) 385-404.
- VI. Piusz, Litt., *Quod aliquantum*, 1791.03.10., in http://www.documentacatholicaomnia.eu/04z/z_1791-03-10_SS_Pius_VI_Quod_Aliquantum_IT.doc.html (a letöltés ideje: 2012.12.01.)
- IX. Piusz, Enc., *Quanta cura*, 1864.12.08., in ASS 3 (1867) 160-168.
- IX. Piusz, *Syllabus*, 1864.12.08., in ASS 3 (1867) 168-176.
- IX. Piusz, *Quis pluribus*, 1846.11.09., in *Acta Pii IX*, Roma 1854, 1/I, 6-13.
- X. Piusz, MP., *Normas fundamentales actionis christianae popularis*, 1903. XII. 18, in ASS, 26 (1903-04) 339-345.

- COMMISSIONE TEOLOGICA INTERNAZIONALE, *Alla ricerca di un'etica universale* (2009), in http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_con_cfaith_doc_20090520_legge-naturale_it.html (a letöltés ideje: 2012.12.01.)
- HITTANI KONGREGÁCIÓ, *Dominus Iesus, nyilatkozat Jézus Krisztus és az Egyház egyetlen és egyetemes üdvözítő voltáról*, 2000. VIII. 6, in AAS, 92 (2000) 742-765, magyarul: Római Dokumentumok, Szent István Társulat, Budapest 2000.

Forrásművek:

Ókor, középkor:

- ABAELARD, *Ethica Seu Liber Dictus Scito Te Ipsum*, in PL CLXXVIII, 633-678A.
- SZENT AMBRUS, *De fide ad Gratianum Augustum*, in PL XVI, 527-698C.
- SZENT ÁGOSTON, *Contra epistolam Manichei quam vocant Fundamenti*, in PL XLII, 173-206.
- SZENT ÁGOSTON, *Contra epistulam Parmeniani*, in PL XLIII, 315-63.
- SZENT ÁGOSTON, *Contra Faustum*, in PL XLII, 207-518.
- SZENT ÁGOSTON, *De Civitate Dei*, in PL 41, 11-673.
- SZENT ÁGOSTON, *De gratia Christi et de peccato originali contra Pelagium et Coelestinum*, in PL XLIV, 359-410.
- SZENT ÁGOSTON, *De Natura Et Gratia Ad Timasium Et Jacobum Contra Pelagium* in PL XLIV, 247-290.
- SZENT ÁGOSTON, *De Perfectione Iustitiae Homini*, in PL XLIV, 291-318.
- SZENT ÁGOSTON, *Retractationes*, in PL XXXII, 581-656.
- SZENT ÁGOSTON, *De Spiritu et littera*, in PL XLIV, 199-246.
- SZENT ÁGOSTON, *De vera religione*, in PL XLIV, 121-172.
- AQUINÓI SZENT TAMÁS, *Summa Theologica*, Editio altera romana, BARDI, J., (ed.) 1927.
- ARANYSZÁJÚ SZENT JÁNOS, *De Sacerdotio*, in PG XLVIII, 623-691.
- ATHÉNAGORASZ, *Kérvény a keresztények ügyében*, in PG VI, 890-973.
- CESARIAI EUZÉBIUSZ, *Historia Ecclesiastica*, in PG XX, 45-904.

- CESARIAI EUZÉBIUSZ, *Vita Costanini*, WINKELMANN, F. (ed.), Berlin, 1975., valamint PG XX, 905-1252.
- CICERO, M., T., *Pro Flacco*, CAR. FRID. AUG. NOBBE (ed.), Lipsiae 1827.
- SZENT CIPRIÁN, *Liber de Unitate Ecclesiae*, in PL IV, 493-520, magyarul: *A katolikus Egyház egységéről*, (ford. LADOCSE G.), in *Ókeresztény Írók 15*, 241-266.
- CHARTRES-I SZENT IVÓ, *Decretum*, in PL CLXI, 48-1022.
- CLAIRVAUX-I SZENT BERNÁT, *Epistolae*, in PL CLXXXII, 67-662A.
- CLAIRVAUX-I SZENT BERNÁT, *Sermones in Cantica Canticorum*, in PL CLXXXIII, 785-1198A.
- I. Geláziusz, *De anathematis vinculo*, in PL LIX, 108-109.
- JOSEPHUS, *Jewish Antiquities*, Books XII-XIV, Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1964.
- SZENT JUSZTINOSZ, *I. Apológia*, in PG VI, 327-440.
- LACTANTIUS, *Divinarum Institutionum I-VII*, in PL VI, 111-822A.
- LACTANTIUS, *Epitome Divinarum Institutionum ad Pentadium Fratrem*, in PL VI, 1017-1094A.
- ORIGENÉSZ., *Contra Celsum*, in PG XI, 651-1361., magyarul: *ÓRIGENÉSZ, Kelszosz ellen* (ford. SOMOS R.), Kairosz Kiadó, Budapest 2008.
- RAYMUNDUS LULLUS, *Disputatio clerici et Rymundi phantastici*, Pariser Ausgabe 1499.
- REIMS-I HINKMÁR., *De divortio Lotharii Regis et Tetbergae Reginae*, in PL CXXV, 619-722D.
- SZENTVIKTORI HUGÓ, *De Sacramentis*, in PL CLXXVI, 173-618B.
- TACITUS, *Évkönyvek*, in *Tacitus összes művei II.*, (ford. BORZSÁK, I.) Európa Könyvkiadó, Budapest 1980.
- TERTULLIÁNUSZ, *Ad Scapulam*, in PL I, 697-706.
- TERTULLIÁNUSZ, *De patientia*, in PL I, 1249-1274A.
- TERTULLIÁNUSZ, *Apologeticus Adversus Gentes Pro Christianis*, in PL I, 257-536A.

Újkor:

- ALTHUSIUS, J., *Politica methodice digesta*, Carney, F., S., (transl.), Elazar, D., J., (introd.), Liberty Press, Indianapolis, 1995.

- HUGO GROTIUS, *A háború és a béke jogáról 1-3.*, (ford. HARASZTI GY. - BRÓSZ R. - DIÓSDI GY. - MURAKÖZY GY.) Akadémiai Kiadó, Budapest 1960.
- KANT, I., *Vallás a tiszta ész határain belül*, (ford. VIDRÁNYI K.) Gondolat Kiadó, Budapest, 1974.
- KANT, I., *A filozófiában újabban meghonosodott előkelő hangnemről*, 1776. Magyarul NYIZSNYÁNSZKI F. (szerk.), in DERRIDA, J., KANT, I., *Minden dolgok vége*, Századvég Kiadó – Gond Kiadó, Budapest 1993.
- KANT, I., *A tiszta ész kritikája*, (ford. KIS J.) Atlantisz Kiadó, Budapest 2004.
- KANT, I., *A gyakorlati ész kritikája*, (ford. PAPP Z.) Ictus Kiadó, Szeged, 1998.
- KANT, I., *Az erkölcsök metafizikájának alapvetése. A gyakorlati ész kritikája. Az erkölcsök metafizikája*, (ford. BERÉNYI G.) Gondolat Kiadó, Budapest 1991.
- KANT, I., *Egy világpolgár gondolatai az emberiség egyetemes történetéről*, (ford. SÁNDOR P.) Oesmey Nyomda, Békéscsaba 1926.
- KANT, I., *Történelemfilozófiai írások*, Ictus Kiadó, Szeged 1997.
- KANT I., *Prekritikai írások*, (szerk. ÁBRAHÁM Z.) Osiris Kiadó, Budapest 2003.
- LOCKE, J., *Első traktátus a kormányzatról*, (ford. KONTNER L.), in Uő., *A vallási türelemről*, Stencil Kulturális Alapítvány, Budapest 2003.
- LOCKE, J., *Essays on the Law of Nature*, in *Locke: Political Essays*, (ed. GOLDIE, M.), Cambridge University Press, Cambridge 1977.
- LOCKE, J., *Értekezés az emberi értelemről*, (VASSÁNYI M.) Osiris, Budapest 2003.
- LOCKE, J., *Levél a vallási türelemről*, (ford. HALASY KUN J.), 5, in Uő., *A vallási türelemről*, Stencil Kulturális Alapítvány, Budapest 2003.
- LOCKE, J., *Tanulmány a vallási türelemről*, (ford. KONTNER L.), in Uő., *A vallási türelemről*, Stencil Kulturális Alapítvány, Budapest 2003.
- ROUSSEAU, J.-J., *Emil avagy a nevelésről*, (ford. GYÖRY J.), Papyrus Book, Budapest 1997.
- TOCQUEVILLE, A., de., *Az amerikai demokrácia*, (1835/40), (ford. ÁDÁM P.) Európa Kiadó, Budapest 1993.
- TOCQUEVILLE, A., de., *A régi rend és a forradalom*, (1856), (ford. HAHNER P.) Atlantisz Kiadó, Budapest 1994.

Rövidítések

- ASS – Acta Sanctae Sedis in compendium opportune redacta et illustrata, Typis Stereotypis ex Officina S.C. Propaganda Fide, Romae 1865-1908.
- DH – DENZINGER, H., HÜNERMANN, P. (szerk.), *Hitvallások és az Egyház Tanítóhivatalának megnyilatkozásai*, Örökmécs – Szent István Társulat, Bánytereny – Budapest, 2004.
- PG – Patrologia Cursus Completus, Series Graeca, Paris, 1857-től.
- PL – Patrologia Cursus Completus, Series Latina, Paris, 1844-től.
- ÓÍ – VANYÓ L. (szerk.), *Ókeresztény Írók*, Szent István Társulat, Budapest 1980-2009.
- MANSI – MANSI, G., D., *Sacrorum Conciliorum Nova, et Amplissima Collectio*, I-XLVIII, 1758-től.
- *Summa Theologiae* – AQUINÓI SZENT TAMÁS, *Summa Theologiae*, Editio altera romana ad emendatiores editiones impressa et noviter accuratissime recognita, Romae 1927.

Lábjegyzetek

Mindezek megteremtésének alapja pedig az önzetlenségből fakadó béke és stabilitás, melyből következik a szellemi tőke felhalmozása és a gazdasági felvirágzás.³ A felvetés alapján számos egyéb alapvető emberi jog származik a vallásszabadság jogából és⁴ – fordítva – az alapvető jogok tanítása a vallásszabadság kivívásának eredményeképpen bontakozott ki.⁵ Ezek a találkozások hozhatnak kulturális és vallási szembenállást is, ahogy azt többen vizionálták már.⁶

Piusz pápa *A pogányok ellen* című könyvében írja. De Leó pápa a többi írásában következetesen kitartott a meghirdetett célkitűzése mellett, enciklikáiban ugyanis lépten-nyomon szenttamási érveléssel találkozhatunk.⁷ smert még a bibliai kifejezés, melynek kettős eredete és jelentése van.⁸

A jóga fogalma

Egyrészt ellenséget, ellenségességet és idegent jelent, másrészt viszont vendéget, vendéglátót, vendégbarátot, majd később *Deus caritas est*, az idegen és az ellenség szeretetét is jelenti.⁹ Így¹⁰

³ Vö. GRIM, B., J. – FINKE, R., *The Price of Freedom Denied*, Cambridge University Press, New York 2011, 206.

⁴ Uo.

⁵ Nagyszerű összefoglalót ad számunkra XVI. Benedek pápa üzenete, melyet a Pápai Társadalomtudományi Akadémia 2011-es, 17. plenáris ülésére küldött a testület elnökének, Mary Ann Glendon professzornak címezve: „*As I have observed on various occasions, the roots of the West’s Christian culture remain deep; it was that culture which gave life and space to religious freedom and continues to nourish the constitutionally guaranteed freedom of religion and freedom of worship that many peoples enjoy today. Due in no small part to their systematic denial by atheistic regimes of the twentieth century, these freedoms were acknowledged and enshrined by the international community in the United Nations’ Universal Declaration of Human Rights. Today these basic human rights are again under threat from attitudes and ideologies which would impede free religious expression. Consequently, the challenge to defend and promote the right to freedom of religion and freedom of worship must be taken up once more in our days.*”

http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/messages/pont-messages/2011/documents/hf_ben-xvi_mes_20110429_social-sciences_ge.html (a letöltés ideje: 2011.10.22.)

⁶ A legérdekesebb talán HUNTINGTON, S., P., *The Clash of Civilizations?*, in *Foreign Affairs*, 72 (1993. nyár) 22-49. Huntington ebben a cikkében a civilizációk összecsapásáról írt egy, a nemzetállamokhoz hasonló, de már globális kultúrák mentén tagozódó világban. A nagy kultúrák tagozódását leginkább a vallás és a nyelv befolyásolja Huntington elméletében. Vö. HUNTINGTON, S., P., *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*, Európa Kiadó, Budapest 2008, 83-93.

⁷ Vö. FINANCE, J. DE, *I grandi temi dell’ enciclica*, in D’ AMORE, B. (a cura di), *Tommaso D’ Aquino nel I centenario dell’ enciclica „Aeternae Patris”*, Società Internazionale Tommaso D’ Aquino, Roma 1979, 49-71.

⁸ Vö. GRIM – FINKE, *The Price* 208.

⁹ Vö. STÄHLIN *ζενος*, 2.

¹⁰ Uo.

Jusztinosz († 165),¹¹ Athénagórasz († 180 után),¹² és mindenekelőtt Tertullianusz és Lactantius erőteljesen érveltek a lelkiismereti szabadság mellett, hangsúlyozva, hogy egy keresztény aláveti magát a polgári törvényeknek, de a vallásgyakorlás tekintetében szabadságot kell, hogy kapjon. A szabadság számára azt jelentette, hogy

„minden embernek megfelelő védelmet kell élveznie, hogy azt tehesse, amit a kötelességének tart, szemben a tekintély befolyásával, a többséggel, a szokással vagy a véleménnyel. Az állam pedig csak a saját közvetlen hatáskörében jogosult kötelességeket kijelölni és meghúzni a határt jó és rossz között... A szabadság ebben az értelemben a vallás alapvető feltétele és egyben őrzője.”¹³

Úgymond a XIX. századi angol gentleman szempontja – ahogy Herbert Butterfield *The Whig Interpretation of History* című könyvében whig történészeket jellemezte.¹⁴ Elutasított mindent, ami az országban zavart kelthetne, így az „*in causa religionis christianae*” keletkezett konfliktusokat is.

¹¹ Szent Jusztinosz így magyarázza ezt szintén az *I. Apológiában*: „Először is, noha a görögökhöz hasonló dolgokról beszélünk, egyedül bennünket gyűlölnék Krisztus nevéért; noha semmivel sem vádolhatnak, mégis, mint bűnösöket ölnek meg minket, amikor különböző helyeken fákat, folyókat, egereket, macskákat, meg más esztelen állatokat imádnak, és mivel ezen kultuszok művelői sem egyeznek meg egymással, hanem különböző helyeken mást és mást részesítenek istennek kijáró tiszteletben, ezért egymást is istentelennek tartják, mert nem ugyanazt tisztelik. Csak azt az egyet vethetitek a szemünkre, hogy nem imádjuk a ti isteneiteket, és a halottak sírjára nem viszünk ital-, illat- és ételáldozatokat, meg koszorúkat...” SZENT JUSZTINOSZ, *I. Apológia XXIV.*, in PG VI, 363-366., magyarul ÓI 8., 82-83. Ford. VANYÓ L.

¹² Hasonlóan Athénagórasz a *Kérvény a keresztények ügyében* című munkájában: „Az emberiség különböző nemzetei olyan áldozatokat mutatnak be, olyan misztériumokat ünnepelnek, amelyeket akarnak. Az egyiptomiak macskákat, krokodilokat, kígyókat, bikákat és kutyákat is isteneknek tartanak. És ezeket mind megengedik a törvényeitek, és ti még azt sem tartjátok istentelenségnek, ha valaki egyáltalán nem hisz istenben, szükségesnek tartjátok, hogy mindenkinek olyan istene legyen, amelyet akar, csak hogy az isteni valóságtól való félelem visszatartsa őket a gaztettektől. A mi nevünk miért gyűlöletes azonban nektek? ... Mi csodáljuk mindenkivel szemben megmutató szelídségeket, nyugalmatokat, békés és emberséges magatartásokat, ti a törvény előtt egyenlőnek tekintetek mindenkit... bölcsességek eredményeként az egész földkerekség mélységes békét élvez. Bennünket, akiket keresztényeknek neveznek, hogyhogy nem részesítetek ugyanabban a gondoskodásban – bár semmiféle igazságtalanság nem terhel bennünket, amiért büntetni kellene minket, mindezt beszédünk során bizonyítjuk – megengeditek, hogy fenyegetsenek, meghurcoljanak és üldözzenek, noha magatartásunk a lehető legjámborabb...” ATHÉNAGORASZ, *Kérvény a keresztények ügyében*, in PG VI, 889-892., magyarul ÓI 8., 361-362. Ford. VANYÓ L. Vö. ULPIANUS, *Digesta*, XIII.1.

¹³ ACTON, J., *The History of Freedom in Antiquity*, in J. Rufus Fears (ed.), *Selected Writings I.*, 7.

¹⁴ Vö. BUTTERFIELD, H., *The Whig Interpretation of History*, W.W.Norton & Company, New York–London 1965, 16.